

ІВАН БОДНАРЧУК

У ВІКНАХ
живиться

I. BODNARCHUK

THROUGH THE WINDOW OF LIFE

Short Stories

Funding for this book was provided by the Ivan Bodnarchuk Publications Fund of the Chair of Ukrainian Studies Foundation, University of Toronto.

TORONTO, 1990

ІВАН БОДНАРЧУК

У ВІКНАХ ЖИТТЯ

Книжку видано з фонду І. Боднарчука при Фундації
Катедри Українознавчих Студій Торонтонського
університету.

ТОРОНТО, 1990

**Обкладинка й ілюстрації
Григорія Герчака**

Printed by:

Gorden & Gordon Associates Inc.
1295 Unit 28 Eglinton Ave., Mississauga, ON. L4W 3E6

Dzogryj

ВІДВІДИНИ ДОЧКИ

Клим Завгородній із дружиною Калиною навантажили грузовик усяким добром і вирушили в дорогу до дочки Зор'яни. По роках важкого болю і гніву, батьківські серця розм'якли, як м'якне підвесну льодова кора. Батьки заклялись бути не признаватись до дочки, дочка проти волі батьків одружилася з якимсь приблудою, переселилась на схід та, як казали, зник по ній слід. Раз на рік приходили лише різдвяні привітання — зразу тільки з підписами дочки і зятя, а по роках з'явилась на картках свіжі імена — «Лада й Мирон».

— Це вже, мабуть, наші внуки, — то що ти скажеш, Кліме? — запитала Калина.

— Що я скажу? Не знаю, що сказати: виростають і не знатимуть, що в них були свої дідусь і бабуся.

На згадку про внуків защеміли в них серця.

Калина, збираючись у дорогу, напіткнулась у скрині на Зор'янину вишивану сорочку, шкільні свідоцтва і зошит списаний піснями. Стрепенулась у матері душа, пом'якло серце. Зібрала все це в торбу, як дорогоцінні реліквії — подумала, речі ці нагадають Зор'яні її дитинство й материнську ласкавість... — Звихрені були в дорогу. Довго розважали, не могли здорожитись, аж одного світанку, після гірких снів, вирушили.

— А куди ви? — питали сусіди.

— Їдемо, може, сама дорога підкаже, куди нам... — сказав Клім. А сусіди вже й не допитувались, бо знали їхню турботу.

Їхали мовчки, а як звернули на битий шлях, в пошумі коліс вчувалась їхня пісня. Пісні, немов дощеві дні навесні, відволожували ярі почуття.

— «Гей поля, ви поля! Куди то нас занесла доля гірка!»

Відцвілі пісні, немов журавлі поверталися із вирю рідної землі. Нагадували старим їхню першу юну зустріч. Це було над Збручем, у роки голоду... Якось ще в дитинстві через Збруч, подали собі руки, а потім і звінчались. Далекий світ, багато літ, а цей Збруч і досі залишився невигоценним рубцем у людських серцях. Батьки наші не знали, що їхнім онукам доведеться одружуватись з чужинцями... — Гуторили, зідхали.

Пригорнувшись одне до одного, вмовкли. Машина гнала назустріч сонцю. Сонце поринало за кущаві горби, розганяло наполошенні табуни хмар, срібними мечами скрещувало шлях між високими скелями. Назустріч вибігали мости та сині хусті озер. Вітрець розчісував кошлаті хмари, тихі трави і зелені кужелі дерев.

— Дивись, Калино, на мапу, чи правильно їдемо, щоб не збитись нам із шляху, а то заїдемо під дурного хату...

— В гірше вже не в'їдемо... — з огірченням сказала Калина.

— Подумати лише, гарна була, запопадлива,

як та бджола. Все що ми мали, в неї вкладали, а ось чим повернулось добро наше...

— Ще не скінчилось... Внуків відберемо собі. Відберемо поки малі, щоб не пізно було... — сказав Клим, впевнено хитнувши головою. — Жаль, що скоріше не додумались.

— Не знати, як зустрінуть нас?...

— Їдемо з добром та й у серці з теплом, то ще б...

Грузовик сповільнив біг, з'їжджали з горба. Шляхи, немов стяжки обсotували у видолинах го-родці, сади. Довгі милі робились милішими. Чер-гувались краєвиди, заспокійливо впливали на схильовані душі Завгородніх.

— Чи ти знаєш, де ми є?

— Авжеж що знаю. Не знаю, але уявляю, що під Києвом, з'їжджаємо з горба... Пригадуєш? Оце і я хотів тобі нагадати. На саму згадку на душі робиться відрадніше.

Хатки, немов на шахівниці, витанцювали, метаючи віночками квітів. Травники і квіти зано-сили запахами природних парфумів.

— Це вже, мабуть, десь тут... Читай номери... А ось і хата з ганком потонула в квітах... Зупинимось. Далі нікуди нам... Ждатимем, може, піз-нають... Вийдуть і привітають.

— А, може, й немає нікого вдома...

Ждали. Хата цвіла. У вікні метушились дитя-чі обличчя. Дівчинка в косах, як колись — Зор'я-на. Виходить, ми вже вдома. А ось і Зор'яна!

Зор'яна виплигнула з хати, зустріла батьків з

відкритими раменами, усміхнена і заплакана. Обняла матір і розхлипалась.

— Чого ти плачеш, дочко? — запитала мати.

— З радости, я тішусь, а сльози... сліз не зупинити. Але заїжджайте! Заходьте!

— Підожди, хай лише розвантажимось... Ми привезли тобі дещо з ярини та й яблук... Цього року в нас яблуні зародили так, що гей! А ти ж так любила їх... — говорив батько.

— Ой та навіщо було цим клопотатись. Усього в нас тут доволі.

— Ет, говори ти своє! Це ж із власного городу.

Батьки розвантажували грузовик, а Зор'яна поспішила вивести діток. Лада придержуvalась маминого фартуха, а Мирон був у матері на руках.

— Діти, — це ваш дідусь і бабуля, про які я вам так багато говорила... Привітайтеся!

— Ну, то як ти тут, дочко? Діток, бачу, маєш гарних. А як чоловік? — запитав батько.

— Заходьте в хату, познайомтесь, а тоді й поговоримо.

— Ти в нас, дочко, була гарна. Гарних женихів мала, а що вийшло?

— А хіба гарним одружуватись тільки з гарними? А якби мішатись, щоб із поганих робити гарних... — з насмішкою, сказала Зор'яна. — Але заходьте в хату, познайомтесь, тоді й поговоримо... Ви ж його ще не знаєте...

— Так, бачимо, гості в тебе... — сказала мати.

— А хіба ж ви не гості в нас? Заходьте! Там тільки колеги Давидові. Вони вже набулись, виходять... Заходьте!

Бабуня перейняла Мирона на руки, пригортала, обціловуючи, а Лада вела дідуся за руку. Зять з піднесеними руками вибіг назустріч. Він, як прибирав посуд із стола, то так і вибіг з припнятим фартушком.

Перед самим ґанком відбулась якась, немов, парада. Давид з ритуалом і веселою промовою зустрічав гостей. Батьки не могли з дива вийти: Хіба ж це той приблуда — чужинець, якого ми й бачити не хотіли?

— Я, Давид. Познайомимось, а то й не знали б ви, за кого дочку свою oddали.

А тоді вже у вітальні, коли батьки сиділи з онуками на колінах, Давид продовжував:

— Якось воно у нас так склалося, як не в людей. Ви так, немов погнівались. Але облишім це! Не будемо повертати те, що давно минуло. Воно якось так, — говорив, наливаючи чарки, — склалося, подружились ми з Зор'яною, так, немов з іграшки. А життя має свій закон. Що ж, тоді я ще був нічим. Почав фармацевтику, переключився на юстицію... Батьків своїх я не пам'ятаю, виростав у чужих. Я й сам не знов, хто я і куди себе оприділити... Звінчались ми. Увійшли у хату, що так скажу дві культури, сіли собі поруч біля столу і стали правуватись, котра котрій має поступитись. Не знали ми, на яку нам стати... Моя культура на папері, а Зор'янина в душі. Я студіював закон, і

хотів, щоб усе воно було по-закону. Розумієте мене? Зразу ми якось так лагодили пів на пів. Але правдою є, що культура культуру не виключає, а радше доповнює. А все-ж-таки, мусить котрась домінувати. Так і в нас було, доки не народилась наша Лада. А як прийшла на світ, то вона так, немовби, пальчиком на мене покивала: «Ти, батьку, правник, а яке право бережеш у своїй хаті?» — подумав я. Та й став поступатись Зор'яні... Мати найближча дітям. Хай буде по її. До того, бувало, сядемо ми на лавочці під горіхом, Зор'яна візьме листок у свої уста і обливає мене своєю мелодією. Заслуханий у цю мелодію, я відчув, що це мелодія моєї душі. Зважте на те, що саме почуття зобов'язує нас. Почуття має велику силу... Мені згадалось, що пісню цю співала маленьким моя мати. Тоді я став дошукуватись свого родоводу. Ой багато говорити, скільки це в мене взяло часу... Ану, Зор'яно, подай-но лише оту мапу, хай батьки побачать, які дороги вели мене, щоб розшифрувати свій родовід. Людський рід при різних обставинах розпадається, а по часі зцілюється. Все залежить від сили почувань.

Зор'яна один по-одному підсувала Давидові мапи і довідки. В руках Давида шелестом перешіптувались листки, обличчя його розпромінювалось. Він говорив справною українською мовою і батьки не могли вийти з дива.

— І ось я дійшов до того, що дідусь мій був українець, а бабуня чешка. Мати моя, їхня дочка — чешка, одружилася з німцем. Я їх не пам'ятаю,

але почиваюся українцем. Та ось, як бачите, наше українство має силу перевтілюватись з покоління в покоління... Мені не тяжко було вивчати українську мову. Але, коли я говорив по-українському, люди уважали, що я не серйозно говорю. Тому то я в таких випадках часто заступався Зор'яною, в неї все це виходить переконливіше. Вона в нас сонце — джерело краси, любови і сили...

— Не перехвалюй, Давиде, бо ніхто тобі в це не повірить. Давид один, а нас троє, тож він мусить іти за нами, — сказала Зор'яна.

— Я б не пішов, коли б у душі цього не відчував. Я ж сказав, що почуття дає велику силу людині у її напрямних.

— Діліться, діти, всім добрим, то й добре буде вам і вашим дітям. А що ти на це, Климе? — запитала Калина.

Клим, підморгнувши вусом, сказав:

— Ми приїхали забрати ваших діток, а тепер бачимо, що клопотатись ними не треба. Вони й далеко від нас виростатимуть нашими, бо в них гарні батьки.

— Діти, як виростуть, то й самі до вас пойдуть, — сказав Давид.

— Ти ж дивись, Зор'яно, які щасливі наші діти в дідуся на колінах.

— Ось прийдуть вакації, поїдемо разом, родиною. Ви наша пристань, — сказала Зор'яна.

— Я завдячую Зор'яні — це вона загубленого мене привернула до свого роду — моого кореня. Тепер я відчуваю тут твердість під ногами, знаю,

що в мене і в моїх дітак є свій народ, своя земля — свій корінь. Зразу Зор'яна вела мене немов сліпця по східцях до свого храму, а тепер, я сміливо ступаю, як додому.

Зор'яна зодягнула Ладу у свою дитячу вишивану блюзочку, взяла зошит з українськими піснями, що привезла їй мама і кімната пройнялась рідними мелодіями. Пісні перегукувались в душі Зор'яни з її дитинством.

Родина угощувалась. Було в них про що поговорити. Хата ясніла усмішками. З розмов переходили на пісні. Білим голубами, стріпуючи крильцями, витали над хатою рідні пісні.

— Та й так. З якою скорботою виїжджали ми з дому, повертаємось щасливі з приплодом гарної сім'ї. Праця над дітьми покращує світ, — сказала Калина.

МІЖ ДВОМА ГОРБАМИ

Сиділа зажурена, задивлена у вікно вагону — на далекі луги. Квітучі луги старшим людям, звичайно, нагадують юність і збуджують тугу за неповторними днями. Я присів напроти неї, щоб перевідчитися, чи впізнає мене. Давно не бачились. Час змінив її, збив з обличчя всю принаду, обернув її красу навоворіт.

— Куди веде нас доля в добрий час? — запитав.

— Веде вже, куди сама хоче.

— Чи впізнаєте мене?

— А чом би ні. — Силувалася посміхнутись, але нічого не вийшло.

— Ну, а як родина? Василь Іванович? Діти?

— Про родину краще не питайте. Обірвалась, розсипалась — мов коралі у траву. Так що й не позбирати, — сказала й захиталась, мов коловатня на вітрі.

Я вже й не допитуюсь. Тут так багато цих розірваних коралів, розсипаних по травах, потоптаних перстенів, що й не позбирати. Якби можна придумати щось людське і святе на виправдання наше, подати надію на кращий поворот долі, що керована волею Божою.

Вона сидить напроти мене, зажурена й нагнівана. І нагадує мені тепер самітню грушу на межі, яку в пізню осінь, у холодні дні, обтрясли вітри, не залишивши на ній ані однієї грушечки. Грушки, пожовклі й гіркі, лежать на траві, поки сніг не накриє їх.

Гнів її спрямований на мене. Я навчав її діток — Юрка і Ліду. Вони були гарними дітьми. Ми так багато сподівалися від них. Але, видно, що в нашій праці щось переочено, не доглянено. Діти багато знаходять, багато й гублять. Знаходять добро і зло. Іноді маленькою дрібничкою добро чи зло прищепиться дітям і росте разом із ними. Лікарі відповідають за фізичний стан людини, а вчителі й батьки — за духовий. Велика це відповідальність.

Я не знаю, куди мені тепер подітись. Я приїхав сюди на вакації. Багато років не був тут. Хотілося б зустрітися зі знайомими, приятелями, своїми учнями. Які вони по п'ятнадцятьох роках нашої розлуки? Чи вийдуть зустріти мене на мості, як колись маленькими? На тому мості, яким так дуже хотілося перевести цих діток у люди. Під залізним мостом бушують поїзди, а в небесах над мостом — літаки.

Я вийшов із поїзда, на вулицю. Вулички покорчились, хідники потріскались, давні будиночки вгрузли в землю, нові повиростали. Вуличка, що я нею йшов, заверталася під лісок, кінчалася лісовою дорогою; дорога розплелась, розторочилася на багато стежок. Я стою на мості, спертий на залізне

поруччя. Сонце хилиться до заходу, обірваною головою святця котиться в баюру крові, залишаючи на небі вогняну мітлу. Повз мене проходять знайомі люди. Не вітаються, не зупиняються — мабуть, гніваються. В них було велике довір'я до мене ѹ моєї праці...

Hi, я не можу подивитися їм у вічі. Що скажу я їм на своє виправдання? Я повертаюсь на автобусну станцію, ще сьогодні виїду звідси геть.

На озері під лісом гурчати моторівки. Хлюпаються береги міста, втягаючи в себе вечірню прохолоду. Біля станції гурт незнайомих людей — дорослі ѹ діти; з фотоапаратами, прозорами, ринками ѹ ручними холодильниками, виходили вони на поміст до корабля. Хтось мене дужими руками скопив, мов пір'їнку, і виніс на корабель. Мене обскочив гурт молодих людей. Піднявся гамір і веселі вигуки:

— Звідки ви тут узялись, учителю? Пізнаєте?

— А цього пізнаєте?

— Це той, що грав у нас Антипка, а тепер у нього, дивіться, аж двоє Антипків!

— А Ліду пізнаєте?...

Ліда падає мені в обійми ѹ заходиться плачем.

— Лідо! — кажу. — Я бачився з твоєю мамою!

Ліда плаче. Вона знайомить мене зі своїм синком, а потім підводить мене до чорнявого хлопця ѹ каже:

— А це моя половина. Що ж можу вам про нього сказати? Француз він і все. Має добру пра-

цю, любить наш борщ і вареники, вітається по-українському, але француз французом, його не переробиш. Але не звертайте уваги на нього, він і так нічого не второпає. Слухайте сюди! Наші хлопці подружилися з чужинками, а ми, дівчата, вийшли за чужинців. Он яка то наша доля! У цій кітловині колись буде кінець нам, або французам, з двох одного не буде. Хай би вона запалася, ця кітловина! Звідси гора, а звідти друга, а між тими горами озера й заліznі рейки. Хоч бий головою об гору, а хоч клади голову на рейки, підставляй під поїзд, скачи в озеро, або за француза йди!...

Ліда сипала словами, мов з рукава, не представляла джеғоніти. І синок лебедів. А француз пчихнув і сказав «пардон» — це була і вся його розмова за ввесь вечір. Було в цьому всьому щось веселе, смішне, трагічне і сумне.

Корабель рушив. «А звідси гора, звідти другая, поміж тими гороньками ясная зоря...» Затягнули мої учні пісню, яку завчили у своїй юності. Корабель відчалив від берега й запашним букетом квітів поплив між кущаві темно-зелені береги. Діти дивились на батьків і собі підтягали «звідти другая...» Обірвався місяць, відкрилися зорі — усе попливло за кораблем, за піснею. І гудіння моторів, і світла берегів, і запах живиці — усе линуло за цим рухомим острівчиком до якогось невідомого причалу. Вони, і я з ними.

ЙОГО ПРИЧАЛИ

Вам, може, частіше сняться дороги в плянетарні простори, а нам, учителям-діти. Малі діти — це недуга, а великі — журба. Діти — наш простір. Вони витичують нам шляхи в далеке майбутнє.

Вчитель Гумен, доживши поважного віку, лишив школу з важким болем у душі. Для нього це було те саме, що залишити батьківщину без надії на поворот до неї. Вийшовши за поріг, відчув щось у душі, неначе важкий гріх.

— Куди ж мені тепер?... Як тепер?... Хто я тепер?...

Ішов емерит з букетом квітів у руках, вітер хитав його полами, ніби намагався завернути його з дороги, нагадуючи йому щось переочене, не домовлене. Учні в одну й ту саму пору бачили його, спретного на огорожу, заслуханого в їхній гамір, пісні. Він дожидав їх. Коли вони виходили зі школи, він переводив їх через рухливу вулицю, щоб вони не збилися з дороги.

Тепер він уже не навчає; в червоному нагруднику зі вказівкою в руках, вистоював на роздоріжжях, проте, всі його звали тільки вчителем. Одного разу, коли він переводив дітей, підійшов до нього один із батьків колишніх учнів. Приві-

тався. Щось збирався йому сказати, але завагався, ждав, щоб діти пройшли.

— Ви їх навчали, вчителю, а тепер скеровуєте на дорогу додому. На яку дорогу це ви ведете їх? До якого дому? — сказав, захлинувшись усмішкою.

— До якого ж би? До рідного.

— Хіба ж є такий? Ну, але облишім це, в мене діло до вас. Ви, мабуть, пригадуєте свого учня, моого сина Євгена... Цього року він закінчив свої студії, але клопот маю з ним. Чи не допомогли б ви мені дечим? Бо в цьому й ваша вина... ваша школа їх спарувала.

— А що трапилося?

— Що трапилося? Вчепився ген отієї Сойчиної Валі, немов повішельник верби й ані кроку далі. А ви ж знаєте, з якого вона дому: батько п'яниця, та й він не сидить із жінкою... Ну, а Євген, як знаєте, в мене один... Вона йому не до пари... То може він вас послухає — свого вчителя. Га? Що ви скажете на це?

В учителя спохмурніло чоло, він полинув думками в минуле. Він пригадав собі: Валя маленькою підійшла до нього з забрудненим фарбою рукавцем, плачуучи, жаліючись на Євгена. Тоді Євген Валю перепросив, і з того часу зав'язалася в них дружба. Дітям байдуже, хто їхні батьки, вони завжди від себе починають, на собі й кінчають. Не в усьому наслідують своїх батьків.

— Знаю я Євгена, знаю й Валю — обоє вони мої колишні учні. Гарні були діти. Взірцеві під

кожним оглядом. А інколи трапляється, що в поганих батьків гарні діти, або й навпаки. Що ж вам порадити? Я б сказав, що коли вони вже по студіях, годилося б дати їм волю самим рішати про свою долю.

Не такої відповіді ждав Євгенів батько. Розгнівався. Навколо вчителя, коли він переводив дітей, зібрався гурт батьків із своїми скаргами.

— Діти наші малі, а клопоти велиki. Виростають діти не нашими... Як це ви навчали їх? Ми повірили вам... Ви ж обіцяли нам вивести їх у люди, а тепер? Це ж прямо злочин із вашого боку... Ви не ховайтесь за червоний нагрудник! Вам не допоможе... Ви нас обманули...

Учитель не знов, де йому подітися. На цьому роздоріжжі ніхто вже ніколи не зустрічав його. Він ізолювався від світу та людей у своїй кімнаті. Розкладав знімки своїх учнів, розмовляв з ними подумки. Вони роїлися перед ним, немов бджоли з вулика: він осмилював минуле з прогнозами на майбутнє. Сідав писати їм листи. В душі відживали минулі дні, вчуvalися дитячі голоси й пісні. Якось зайшов у лікарню відвідати свого учня Євгена. В Білому халаті біля Євгена клопоталася Валя.

— Прошу, сядьте собі, вчителю, — запросила вона. — Коло нас, як бачите, не гаразд, але на Бога надія. Я Євгена не кину. Подобається це нашим батькам чи ні, нам так судилося... Євгене, візьмися руками за мою шию, хай я тебе посаджу та нагодую... перестелю тобі постіль... Мені вже

треба помити тебе... Ти, Євгене, не кривися, ти мусиш слухати мене. Скажіть йому, вчителю, може він вас послухає! Я йому показала вправи, які йому треба робити, а він не хоче. Йому вже набагато краще... Я вірю, що він одного дня зробить нам милу несподіванку... Хай тільки робить те, що я йому кажу.

В коридорі перестріли вчителя батьки. Євгенів батько, що колись просив учителя рятувати Євгена від Валі, прилип очима до синього клаптика неба, що звисав за вікном, вчителя немов і не бачив, а Валін батько прямо таки вчепився вчителя. Шарпнув його за полу й повів у кут.

— Слухайте тут! Порадьте, що мені робити?... Рятуйте Валю, вона ж колишня ваша учениця, радше послухає вас, як мене... Я не можу на все це дивитися.

— У чому ж справа?

— А ви ж хіба не бачите? Вішає собі каліку на шию... Євгена заручили з чужинкою, але та відразу кинула його, як лише довідалася про його автомобільну аварію. А Валя впала на голову — в'яже собі долю з вічним калікою...

— Стривайте, Валя тут працює медсестрою, вона робить це з певного обов'язку, — сказав учитель.

— Ви так думаете, алеж хіба я не бачу, як вона заходиться біля нього? Тут не самий обов'язок, але щось більше... Звідки ми знаємо, чи вона вночі не присуває до нього своє ліжечко? Га?

— Про це не турбуйтесь. Це її справа...

— Кажете, її справа. Добре. Всі потішають мене, що він помре. А як не помре? Що тоді? Чи моя дочка має в'язати собі світ із калікою? Скажіть, чого мовчите? — шарпав учителя за рукав Валін батько. А Євгенів батько тепер мовчав, ховав обличчя в рукав.

Учителеві не було куди подітися. Переслідували учителя батьки і в снах. Загустіла ніч зажурою батьків. У вікна заглядали заплакані діти. В сінях вчувалися стогони матерів. Учитель зривався перед ночі, бігав від вікон до дверей, а тоді засвічував світло, перемовлявся з дітьми, писав їм листи. Писав великим і малим. Писав дітям і батькам. Хоч серце його тривожив гнів, листи його були привітні, щирі, повчальні. Вранці зривався до сходу сонця, блукав вулицями, загублений. Підозріло стала обстежувати його поліція, і так він потрапив до психіатричної лікарні.

Одному з колишніх учнів стало жаль учителя. Він викрав його, завіз на Флориду, подалі від зловидінь людського ока.

Тепер учитель сидів на березі моря в чорних окулярах, заслуханий у припливи хвиль.

«Тепер я нічий. Ніхто мене не впізнає, не згадає... Подумають, що потонув у морі, щоб там своє горе забути, втопити на дні, як у тій пісні співається. А я викинений на берег моря... Школа була моєю нивою. Я її скородив, потом скроплював, думками засівав, щоб вона цвіла, колосилася, щоб давала мені втіху й задоволення від життя. А що я тепер? Вичерпався із сил на ниві неврожайній...

Де ви тепер, мої учні? Обізвіться! Було вас у мене чимало гарних... Ви — мій корабель, моя далечінь — мій причал...»

Тим часом недоспані ночі над листами до своїх учнів — не миули марно. Немов у погідну багату осінь з дерев листя, обсипали вчителя листи. Писали старші, молодші й діти-школярі. Надпливали листи повні співчуття, багаті змістом і теплою. Писали колишні учні, вчителі, адвокати, лікарі; писали батьки, сини й дочки. Надсилали фотографії і різні коштовні дарунки. Оживали спогади, зацвітали думки.

Одного надвечір'я, коли море слалося золотою лускою сонця, наблизилася до вчителя жінка в білому халаті, посугаючи візок. На візку з квіткою на грудях молодик. Зупинилися. Про щось перешіптувалися, а потім підняли голови, вигукуючи:

— Ну й ну! Кого ми бачимо? Це ви, чи не ви, вчителю? Призначавтесь, не ховайтесь, від нас не втечете.

— А хто це? О, Господи! Сон чи дійсність? Та невже ж? Валя з Євгеном? Як ви тут опинилися? Світку мій! — кинувся вчитель обнімати колишніх своїх учнів.

— Як бачите, посугаємося зі своїм візочком. Ви пригадуєте, вчителю, дивіться на нього! Це той, що в дитинстві в школі був забруднив фарбою мені рукавець. Тепер він пейзажист. Євген і тепер розводнює фарби. Розмальовує наш обрій.

— А як ви, вчителю? — питав Євген. — Ви самі?

— Залишився сам. Про всіх дбав, усім допомагав, а за себе самого забував. Тепер сиджу тут, викинений на берег моря, дивлюся на тихий обрій, виглядаю свій корабель. Ціле своє життя я йшов, вів за собою малих, більших і старших. Вони зі мною, а я з ними. Прямували ми, як завжди я говорив, до рідних причалів, а тепер вони повиростали, розійшлися, як розбиті хмари вітрами, а за ними мої думки, мої сподівання. Я не перестав ними жити, клопотатися ними... завжди думаю, а які вони там? Чи не переочив я щось у праці над ними? До яких причалів я довів їх? Аж оце вони озвалися, стали листуватися, пeregукуватись із різних місць, позицій, а я так, немов відмолоджуюся, а тут і ви, мої молоді друзі! А як коло вас?

— У нас так, учителю: я втекла з Євгеном, щоб не відібрали його в мене. Бо коли було біля нього дуже зло, люди відступали від нього, залишилась я одна біля нього, а тепер боюсь, що коли йому покращало, знайдуться такі, що відберуть мені його...

— Що ти, Валю, таке говориш? — озвався Євген. — Що значить: відібрati? Що я тобі — вазонок, чи книжка? Я вже на власних ногах. Завдячую, учителю, це тільки Валі. Валя — герой, вона немало докладала зусиль, щоб поставити на своєму.

— Так, мій Євген уже зводиться на власні ноги й незабаром я заховаю від нього візок. А ви, учителю, заходьте до нас. У нас своя хата, побачите, як живемо, може й залишитесь в нас?

А Євген додав:

— Місця доволі. Буде нам відрадніше, жити-
мемо, як одна родина.

— З приемністю, мої молоді друзі. Але це ще
не мій причал. Я чую наближення моого корабля,
він уже не за горами.

Валя посугає візок, у Євгена на колінах по-
лотно, фарби й пензлі, а на полотні, немов у дзер-
калі: небо, сонце, зелень, море, місто та місток. А
на піску — сліди коліщат.

ЇЇ СИНИ

Мартин та Остап — два брати близнюки, сини бідної вдови, жили й виростали на неприступній горі Кормитурі. Вони були обидва однакові, немов два з одного. Одна лише мати розпізнавала їх, хто з них Мартин, а хто Остап. В Остапа, коли усміхався, чорнівся передній зуб, тільки по цьому й розпізнавала. Обидва вони на цій горі славились, як чудові сопілкарі й трембітари. Своїм трембітанням звеличували вони гору Кормитуру.

Гора Кормитура захищала село перед буревіями, заметіллями, холодом і голодом. Матері, бідній вдові, Катерині здавалось, що не було ще в світі такого зла, щоб вершка Кормитури досягло. Аж підкотилася війна. Мартина взяли в армію, а Остап дременув у темні нетрі лісу. Осталася матір сама, немов сирота, виглядаючи синів з-за Чорного Потоку. Тепер часто на горі Кормитурі вчувався не то плач, не то спів: «Виглядає матір синів...»

Схрещували Кормитуру бомбовози, перелітали гарматні стрільна, знімались над селом вогні червоними хрестами. Село, здавалось, не жило; аж як проступався фронт, воно знову оживало й цвіло.

Повертались батьки й сини з війни. Катеринині сини не повернулися. Десять аж за Вашингтоном опинився був Остап, а Мартина затримали у військових казармах. Військо роз'їзджалось, казарми

порожніли, а Мартин мив тут стіни. Біля Мартина крутилась тут, із мітлою в руках, якась людинка. Один одному немов співчували, а то й часто сперечались, дорікали. Цей з мітлою рідко з'являвся тут, а з'явившись, любив Мартина дражнити.

— Чого тобі нарікати? Тобі ніякої біди... тебе харчують, за мешкання не платиш, — живеш, як у Бога за дверима. Клопочешся, чому тебе не відпустили додому, забули за тебе. Цим не турбуйся, не бійся, не забули... Хтось тут є, що пам'ятає про тебе, опікується тобою... Тобі нічого журитись... Комусь ти ще потрібен, коли годують тебе — захищають від холоду і голоду.

— Краще, щоб вони не цікавились мною, а випустили мене на волю. Я звик на волі, як той орел на недосяжній горі нашій, Кормитурі!

— Ти був колись орел, а тепер ти щур, з пощаденою ногою і перебитим хребтом. Кому ти потрібен... навіщо ти комусь тепер здався?

— Я ні в кого їсти не прошу, хай лише пустять мене на волю. На ту волю, за яку я кров проливав, ногу втратив і хребет зламав.

— Еге-е! Ти не радий, що тобою піклуються... маєш дах над головою, кусень комісняка, шальку юшки на день, та й стоїш, як пень, нічого не робиш. Оце тільки, що стіни стираєш та язиком ляпаєш. Дощ на голову не паде... А згадай, як було на фронті!

— Я не знаю, хто ти? Кому ти служиш? Я не бажаю собі твого догляду. Бог з вами!

— Я знаю свій обов'язок, ти мене не вчи!

Одного ранку цей «сторож» постукав до дверей і викликав Мартина до окремої кімнати. Там сиділо їх троє.

— Сідай! Куриш?

— Ні.

— А водку п'єш?

— Ні.

— Значить, ти в нас не віриш! Ну, та це твоє хазяйське діло. Слухай, брат! Хто це такий Остап Чурак? Не твій брат? Признавайся!

— Був у мене брат Остап, та чи живий він — не знаю.

— Не знаєш, а ми знаємо. Це той, що водив банди лісами.

— А я це вперше чую... Але, яке мені діло?

— Яке тобі діло? Ти ж проливав кров за батьківщину, а він?

— Він Остап, а я Мартин. Ви його запитайте!

— Слухай тут! Тебе жде орден заслуги, а його — куля. Якщо укриватимеш його, то те саме чекає і тебе.

— Кулі я зовсім не лякаюсь. Господи, де ж я їх ще не маю! І в спині, і в нозі, і в коліні, і в голові... залишилось хіба ще одне серце...

— Нам начхать на твоє серце! Слухай сюди! Ти нам нужен. Поможи нам піймати твого брата. Нам він не дастесь живим у руки. Ховається десь у неприступній криївці, і звідтам командує цілим загоном.

— Оде так! — з поспіхом і насмішкою гово-

рив Мартин. — Я вже близько перемоги. Залишилось ще тільки вбити брата... а, може, й матір? Чи може перше вбити матір, щоб не переживала вона нашого братовбивства, і аж тоді вбити брата?... О, тоді вже пишатимуться мої груди заслуженими орденами. Це цікаво! Тепер я бачу, як ці ордени легко дістаються...

— Не валяй Ваньку! Ніхто тебе не заставляє вбивати брата, матір... Ти лиш допоможи нам його викликати, а ми вже самі справимось з ним.

— Слухайте! Ми з братом близнюки. Разом прийшли на світ від одної матері. Ми однакі, що й не розпізнаєте нас. Так що ціляючи в брата, поціліте і в мое серце. Ми ж як один. Одної матері сини, разом на світ прийшли, разом одну грудь ссали. Були обставини, що ми якось розійшлися, але це нас ні в чому не роз'єднало. Зрозумійте, що ми й надалі залишилися обидва, як один. Його заслуги — мої заслуги, і навпаки: мої заслуги — його заслуги. Хоч нагороджуйте обох, або й стріляйте обох — ви нас не роз'єднаєте! Ви близнюками, мабуть, не були і не знаєте, що це щось більше, як рідні брати... Вдарите його — мене також заболить.

— Не валяй дурака!

— Не знаю, хто з нас валяє дурака. Ви ставите мене перед найважчим завданням. Не мало я вицідив із себе крові... повернувся калікою з-під Берліну, а тепер залишилось мені ще вбити брата і рідну матір.

— Слухай, не вдавай грека! Нам не вбивати його, а живого впіймати, от що!

— Мартин, вислухавши їх, сказав:

— Стріляйте мене замість нього! Кому мое життя ще здалось? Не варте воно того, щоб рятуючи його, вбивати брата.

— Самошедший! Вивести його!

Мартина вивели в темну камеру. Він тепер уже не мив стін, а нігтем шкрябав їх, наспівуючи якусь пісню.

Так повторялось оце переслухання декілька разів. Мартинові вже забагато було цього. І коли останній раз наблизились до нього, він вигукнув:

— Гей, а де ви — я готов! Виціджуйте з мене кров! Хай душа моя втікає собі геть! — вона противна мені. Щоб тільки руки, ноги й голова, хоч і дурна... Тоді мені буде вже все одно: я не буду я, лише тінь моя!... Зав'язуйте мені очі, беріть на машину, і — в дорогу!... в дорогу-небогу... Єдина дорога виведе нас із цього завороженого кола!

Пройшло ще кілька днів — випустили Мартина. Підійшли до нього вже зовсім нові людм. Передали йому одяг, в якому він прибув колись із дому: киптар, постоли, капелюх і порожню торбу.

— Може скажете, куди мене повезете? — запитав.

— Це вже наше діло.

— Очей зав'язувати не треба?

— Не треба. Потрапиш і так. На той світ, що тебе веземо — очі самі стуляться.

Були якісь холодні й мовчазні. В дорозі вгос-

тили його цигаркою. Мартин намагався завести з ними розмову, щоб якось поцілити чимсь людським у їхню душу, але вони не далисъ. Де-не-де зупинялись, залишаючи Мартина самого на машині. Так декілька разів у різних місцях. А потім, трясли ним по якихось горбах, окопах, схилах, цвінтарищах, — не знати було, чого шукали. Аж у пізню ніч зупинились під узбіччям гори Коритури.

— Ти знаєш, де ти є?

— Очевидно.

— Потрапиш?

— Хоч і очі зав'яжіть.

— Тоді висідай! Іди лісом навпростеъ... Іди лісом і співай! Співай, щоб ми тебе чули! Понял?

— Та хіба ж...

Мартин ішов, вітер полами лопотів. Шамотіла трава під ногами. Спотикався об кущі. Вчувались йому чиєсь кроки. Зупинився, наслухав:

«Це, мабуть, вони ідуть назирці за мною. Ходіть, ходіть! Десь там на вершку розіграється наш змаг».

Обтрясалось небо із зір, щораз гомінкіше вчувалось дзюрчання потічка:

«Назустріч мені біжить потічок моего дитинства... наближається мое джерело — джерело моего світу, краси і сили! Повертається до мене моя юність... А ось — це вже тут. Підожди, ніченько, не втікай; не спішися прозорий світанку, почекай!»

Припав грудьми до землі над струмком і пив його цілющу воду.

«Такої ніде нема! Ця водиця — це кровця нашої матері землі».

Сидів на плиті, над потічком, окутаний в небесну зоряну плахту, до світанку. А як пробудився ліс і обізвалось лісове птаство, він, заслуханий в переливи співу пташок, ніби поринав у якийсь блаженний світ; його заколисувало журливе дзюрчання гірського струмка...

І раптом усе — зупинилось... затихло, наслухуючи, причаїлось!... Померкли зорі... і брязнув постріл! Із сонця бризнула кров, і тонесеньким шнурочком потекла потічком. Пронеслась луна лісом і сколихнула вершками... Болючим зойком перегукнулись верхи. Покотилася луна яром:

«Бра-а-ат!... брат-брат-брат! Грі-і-іх!... гріх-гріх-гріх! Та-а-ак!... так-так-так! Чого-го-го? За що-о-о!»

— Марти-и-не-е! Мартиночку-у, синочку мій! Як ти тут узявся?... — збудив його голос матері. Вона стояла похила над ним, відкинувши коромисло з коновками. Довкілля розіллялось рожевим сходом сонця. Мартин піdnіс голову.

— О, де ж це я? Це ви, мамо? — схопився на ноги, обкинув поглядом довкілля. — Такий прикрий сон! Так це... тільки сон?... Мамо, погоня за мною! Це страшна дійсність!...

— Та що ти, синку, хіба ти їм це не відслужився?

— Замало їм того, що вицідили з мене мою кров, забрали всі сили, випустили калікою, добуваються до серця, щоб знечулити його зрадою рід-

ного брата. Послали мене вбити брата... Чули ви таке?

— Вбити брата! Ось яка мораль! Чом не вбити ката, від якого все зло бере свій початок?

— Кажуть, що Остап десь замаскований у якійсь криївці, з якої командує партизанським загоном.

— Остап, сину, десь за Вашингтоном. Якщо думають, що він із тої криївки командує, то хай шукають собі його. Але, сказати їм, що все зло у них самих — у їхніх закатарених умах, забруджених душах, — гноєм у їхніх грудях осіло. Як довго народ ще терпітиме, поки пересвідчиться, що все зло від самого Сталіна почалось! На Бога надія, що ми ще доживемо до того, що народ його відкриє... що відчураються його найближчі...

— Остап, кажете, за Вашингтоном? Ось куди посунулись ми у простір із своїм кордоном! Тепер знатиме нас світ, де наш зеніт! Дух правди не знає меж!...

— Ходи! Ходи, сину, додому! Вдома видужаєш...

Мартин ішов, на ліву ногу налягав, на кожному кроці схилявся, немовувесь час комусь кланявся.

— Криваєш, сину?!

— Криваю! Та душою ніколи не кривив і не буду!

— А як ти, бідний каліка, пришкутильгав на нашу гору Кормитуру?

— Я шкутильгав, поки стало мені сил; потім

на колінах і руках ліз, плавував на животі, щоб тільки видертись на нашу гору Кормитуру, на цю височінъ, у наш зеніт — недосяжний ворогові світ!...

Верталися додому знайомими стежками, пропотаними ще з дитинства своїми ногами.

ІІ СІМ'Я

Вона, здавалось, одна така. Надіне на голову беретку поверх кіс, обвантажиться книжками і в дорогу... Зустрічалась людям у різних місцях: на зупинках, роздоріжжях, досвітками й пізніми вечорами. Сплетіння її стежок було загадкове. Така собі низенька, щупла — дрібна людина. Хоч у коси впліталось уже срібне павутиння пізньої осени, здавалось, ще росла. Говорили про неї, що десь няньчить чужих дітей, прибиральницею працює, а тут у друкарні, що біля пекарні — коректу читає, пише бо дітям казки.

При зустрічі з людьми винувато спускала очі, ніби перешіптуючись із кимсь, невидимим. Розмовляє сама з собою, то, очевидно, «не всі в неї дома» — дехто думав. Із доріг старости повертає на дитячі стежки...

Тепер вона в друкарні. Сонце впирається в причільне вікно, простеляє на обличчя працівників своє рядно. У гуркіт моторів, стукіт лінотипів, вплітається чиясь пісня: «Понад нашу хату вже качки летять...»

Лінотипіст Варлам (він тут практикує) складає їй книжку. Час до часу поглядає на неї — Мотрею її звати. Лінотип перестукує Мотрині думки, слово в слово переварює в олово. Мотря сидить над коректою. Інколи задивиться кудись

далеко, у щось живе, невловиме, перебираючи пальцями, в повітрі, немов на клявішах фортепіано. А тоді зривається на ноги й біжить до лінотипу.

— Пробачте, Варламе, не спішіться, у мене свіжі думки... може цих два, або й три рядки скинемо...

Варлам опускає руки, дивиться Мотрі в очі. Мотря підносить очі в стелю і з пам'яті читає цілий зміст книжки. Варлам дивиться на неї, як на несамовиту. Оглядається на інших, чи бачать вони це чудо. «Звідки в неї ці думки беруться?» — думав.

— Звідки, Мотре, ви знаєте, що має бути так, а не інак? Хто вам це підшпітує? — питає Варлам.

— Не ваше діло, Варламе. Ви складайте те, що я вам диктую. Ваша справа в пучках, а моя в душі. У вас, Варламе, мабуть, свого дитинства не було... народились ви старим... чи як? — підсміхається Мотря.

— А ви, Мотре, не у гнів кажучи, народились дитиною, то й на старість дитинієте... У вас, бачу, думок, як у пса стежок...

— Посмійтесь з мене, Варламе!...

Та й так, із жартів і насмішок переходят на серйозну розмову.

— Можемо, Варламе, й посміятись трохи, але зрозумійте, що дитяча душа — це не глина, а чутлива нива, на якій добро чи зло — однаково корінятися. Що посіеш, те й пожнеш. Ляпнено невлучне слово, помандрує воно по дитячих душах і

більше шкоди буде, як користи. Не обтяжуймо дитячих душ зайвими словами. Поки вкинути в цю ниву зерно, треба перш добре зважити... Тож не дивуйтесь, що я довго виношу його у своїй душі: в місячні ночі, в буревійні дні, в дорозі, в думках і снах... немов молитву перешіптую в устах...

— Вам, Мотре, одружитися б і мати своїх дітей...

— Підождіть, ще й одружимось...

Насмішками стукотять машини, переливаючись з піснями.

Кінчається робота, стукіт машин вмовкає... перегукуються пісні: «Понад нашу хату вже качки летять... Уже літ зо двісті, як козак в неволі...» Зза стіни, немов з глибини землі, пробивається тужливий спів: «Поховали отамана в сиру землю глибоко... Гей, вийди доле із води...» Виносяться пісні за поріг.

Мотря засиджується до пізньої ночі над коректою, Варлам вичікує, щоб провести Мотрю на її квартиру. Це вже увійшло у його звичку. Кінчають роботу. Гаснуть світла, залишається тільки одна жарівочка кукати в кутку.

Темними, крутыми вуличками, куди й автобуси не доїздять, проводить Варлам Мотрю. Мотря цього й не бажала собі, їй нічого боятись, а з Варламом мова в них якось не в'язалась.

— Чого це, Мотре, у вас думки якісь такі ще зелені?...

— Думаєте, Варламе, кольором вони зелені, а чи свою невизрілістю!? — підсміхається Мотря.

— Ну, як вам сказати? Ви, рахувати, доросла людина, а пишете по-дитячому...

Мотря не знає, що на це Варламові сказати. Він це серйозно говорить, без жодних насмішок, а їй збирається на сміх.

— Та тому, Варламе, що люблю дітей, — говорить Мотря іщиро. — Діти мені найближчі... Я вдячна їм, що збудили в мене надхнення писати...

— Воно так, але нам старим це нецікаве, що ви пишете... Писали б якийсь цікавий роман...

— Пишуть люди і романи, Варламе, але треба й для дітей... хтось мусить і для них писати... Писати для дітей — це по-моєму, Варламе, немов далековидом глядіти за обрій нашого майбутнього.

— Та, нехай вам, Мотре, буде й за обрій... — сміється Варlam.

Варlam проводить Мотрю до самого порога її квартири. Тут ще підоожде, аж вийде вона на поверх, засвітиться у її віконцях світло, вона має йому рукою, і тоді він повернеться до своєї хати. А це — трапилася їм ніч буревійна. Срібним гребінцем блискавки чесали кудлату ніч, громами розпушкалось небо. Варlam пригорнув Мотрю покою свого дощовика; перебігали з-під стріхи під стріху, доки продерлись крізь гущу ночі до Мотриної стріхи. Мотрі ніяково було тепер лишати Варlама на дощі.

— Знаєте що, Мотре, дощу ми здається не перестоїмо! Викличте мені таксівку...

— То заходьте, Варламе, до хати, чого будете ждати на дощі...

— Хіба що так... — сказав Варлам і, придергуючись поруччя, подався за Мотрею східцями вгору. Біля дверей ще підождав, щоб Мотря включила світло. Дихнула світличка запахом засушеної м'яти і васильків, озирнулась скромною обстановкою: ліжко, столик з писальною машинкою, два стільчики і плита.

— Роздягніться, Варламе, сідайте... запарю чайок... нап'єтесь зі мною чайку... Може дощ перестане, а не перестане, викличемо таксі.

— Хіба що так...

Варлам скинув плащ, повісив його біля дверей на вішалку... Вішаючи плаща, запримітив на стіні картину.

— Ви тут сама?

— Як бачите...

— А це, хто тут на стіні? — запитав, запримітивши портрет.

— О, це було колись...

— Він тут?

— Ні, він там.

— Чи він ще живе?

— Живе в моїй душі.

Варлам дивився на картину, ставив запитання, звертаючись до Мотрі. Мотря, пораючись біля плити, оповідала, не оглядаючись.

Парою на запашну світличку дихнув чайник. Мотря налила в чашки чай...

— Будь ласка, сідайте, Варламе. Нап'ємось чайку.

Варлам, попиваючи чайок, увесь час поглядав

то на картину, то на Мотрю, ніби порівнював одне з одним.

— А знаєте, Мотре, що я, як лише переступив поріг, то й зразу відчув, що ви тут не сама... втасманичене тут чиєсь життя... Оповідайте мені про цього командира. Кажете, влаштувався тут у вашій душі. А я думаю, що ви ще неодружені...

Близькавки гадючками звивались по стелі, вішались на картини.

— Ви не помилились, Варламе. Я не одружена. Я тільки дружила з ним... Я йшла з ним нога в ногу, пройшла всі рейди... Він вмирав у мене на руках, поцілений ворожою кулею у груди... У сонячах підглянули нас пастушки. Я попросила в них хліба, щоб вгамувати йому кров. Та й так він минувся. Посадила я його, немов ту деревину в землю, щоб прийнялась і росла. Всокла моя рослинка. А пастушки залишились, росли й росла в моїй душі любов до них. Всюди я їх зустрічаю і служу їм своїм пером.

— О, це так, а я думав...

— Що ви думали?

Варлам оглянувся на хату.

— Оповідайте далі, а тоді я вам про себе скажу.

— Кажіть, послухаємо.

— Моє таке, Мотре. Я одружився, а з жінкою не жив. Схопили її німаки в облаві біля церкви. Я пустився услід за нею. Об'їхав Німеччину, а її не знайшов. Аж оце недавно прийшов лист: «Приїжджай, Варламе, твоя дружина повернулася зі

Сходу». Я зібрався в дорогу, додому, а тут лист: «Не спішися, Варламе, дружина твоя вже одруженна....» Чуєте, як воно? А що мені робити було?... Тепер послухайте мене, — поклав Варлам на Мотрині обидві руки, що були зложені немов до молитви, свою важку долоню. — Послухайте, що скажу. Я не вмію так, як ви. Ви якась несамовита, літаєте у хмарах, а я ходжу по землі, то й люблю напрямці, а ви вибачте мені за мою відвертість. Скажіть, будь ласка, що ви сказали б, коли б я вам, не стій, не годи, запропонував своє одруження?...

Мотря втягнула на повні груди повітря, здавалось порскне сміхом на хату, але ні. Вона тільки важко зідхнула.

— Ми, Варламе, не одної води з вами. Я в хмарах, а ви на землі... Діток своїх я не кину, для вас немає місця в моїй душі...

— Я в душу, Мотре, вам не полізу. Будьте собі чим хочете... ніхто вам пера з рук не вибиває. Але подумайте хлопським розумом: Чи варт клопотатись чужими дітьми, коли можна жити без журби? Ви в мене житимете, немов у Бога за дверима.

— Ні, Варламе, ви скривдили б себе. Я люблю діток і більш нікого вже не буду любити! Чому маємо себе дурити?...

Варлам зісунув свою долоню з її рук і не знав, де тепер її подіти. Оглянувся на хату. Ще сидів якусь мить, а тоді зірвався на ноги. Ніч загустала... Буря невгавала... Шиби захлиналися... Із

Варламового плаща, що звисав на вішаку біля дверей, стікала вода. Варлам підійшов до дверей, зняв з клинка плаща, повернувся до Мотрі, легко вклонився і пустився в двері. Мотря включила світло на східцях.

— Уважайте, Варламе, бо в нас стрімкі східці... придержуйтесь поруччя!

— Я так і роблю, — сказав Варлам.

На останній східці ще зупинився, оглянувся на залляту світлом Мотрю. Щось хотів сказати, але тільки хитнув головою і вийшов. Двері рипнули, світло згасло.

У ПОШУКАХ СТЕЖОК

Зліпок подружжя Матвія з Мотрею зразу декому видався якийсь не натуральний. Мотря щуплеменька, щебетлива, а Матвій стрункий, мовчазливий, так і видно було, що звели їх певні обставини. А врешті, Господь знає, що зводить нас розгублених серед доріг чужини. Познайомились на праці в психіатричному заведенні, де Матвій сторохував, а Мотря помагала в праці кухарки. Якось одного разу Матвієві в цих непривітних стінах, у гуркоті баняків у кухні, причулось щось, немов рідна мелодія. Поступив до кухні, попросив напитися води. Мотря піднесла йому склянку з водою, Матвій, попиваючи воду, не зводив очей із Мотрі. Зразу вона впала йому в очі своєю поставою.

— Ви, мабуть, будете наша, — сказав.

— Справді? По чому пізнаєте?

— Так, просто, по фізіономії; та й по піснях, що наспівуєте тут.

— Дуже приємно почути, — посміхнувшись, сказала Мотря. — Бо й сама я не знаю, хто я і чия я? Хочеш чи не хочеш, між чужими робишся чужиницею.

— Чи ви тут з батьками? — запитав Матвій.

— Ні, на жаль, батьків втратила я, недавно: згинули вони в автомобілевій аварії, — з ноткою смутку прооказала Мотря.

А по хвилині запитала його:

— А ви, може, земляк моїх батьків? Бо я вже, рахувати, тутешня. Народилась десь у дорозі, на морі, а охрестили мене вже тут. Та, все ж таки, скажу вам правду, тяжію душою до батьківського кореня.

— А звідки були ваші батьки, якщо можна знати? — допитувався Матвій.

— Батьки мої були з Покуття. Мені запам'яталась назва «Покуття», що нагадує слово «покута», — розсміялась. — А ви? Приємно почути, що говорите мовою моїх батьків. Тут ні з ким мені і порозмовляти по-своїому, то я наспівую пісні, які від батьків завчила... Смерть батьків змусила мене перервати мої студії, а тепер, як бачите, я біля бanyків, — сказала, посміхнувшись.

— А мені мої студії перервала війна. А тут, як бачите, із смітниками змагаюсь. Війна перекреслила наші пляни, тепер хоч наново починати. Тимчасом, зачепився тут, щоб тільки розглянутись. Ну, але пробачте, бо забираю вам час, а там і мене жде праця.

Мотря працювала на денну зміну, а Матвій на нічну.

Якось одного разу, коли Мотря прийшла на працю, застала Матвія в кухні, на стільчику, сплячого. Потихенько підступила, а коли Матвій відкрив очі — заговорила:

— О, кого я бачу?! Ви, Матвію, мабуть, помилилися... Вам на нічну зміну.

— Я це знаю, але якось так складається.

Признаюся вам, Мотре, що не маю ще постійного помешкання. Жду, бо зарано клопотати людей... А це я, може, тут заважаю вам, Мотре? — сказав Матвій, звівшись на ноги.

— Ні, ні! Ви можете собі сидіти, ви зовсім мені не перешкоджаєте, — сказала, метнувшись у бічні двері.

По хвилині вийшла переодягнена, з ключиками в руках. Якусь мить стояла мовчки, а тоді, несміливо, звернулась до Матвія.

— Пробачте, що осмілююсь вас просити. Зробіть мені, пане Матвію, невеличку прислугу, — сказала соромливо.

— Яку саме?

— Візьміть, будь ласка, ці ключики, підіть до моого помешкання. Це на цій самій вулиці, число 248. Розімкніть хату, зайдіть, я не пам'ятаю, чи погасила піч. Як не погасила, то погасіть, а там можете і проспатись, бо якже це вам, невиспаному, повернатись на цілу ніч до праці?

— Щось такого! Хіба жартуєте, Мотре?

— Ні, без жартів. Не хочу вертатись, бо я вже й так опізнилась.

— Ну, коли ж так, то з приємністюскористаюся із вашої пропозиції, сказав — Матвій, підкинувши ключі на долоні.

Матвій вийшов на вулицю, розглянувся. З-за обрію вставало сонце, оприскуючи своїм сяйвом вершки дерев і дахів. Подивився на число записане на папері.

Число 248, а в якому це напрямі? — подумав.

Ішов, вертався, плутали його непаристі числа. З-за дахів посміхнулось сонце, вулиця вигравала відсвіженими кольорами.

О, а це тут!

Підійшов до хатини з ганком, встромив ключ у замок, розімкнув, а як лише переступив поріг хати, почувся в хаті телефон. Підняв слухавку, в телефоні голос Мотрі:

— Це я, пане Матвію. Я лише хотіла сказати, щоб не йшли ви до ліжка голодні... Там у холодильнику є молоко, яйця, масло, булки... Зробіть собі снідання, поснідайте і лягайте проспатись, поки йти вам на працю... Ви тут не кремпуйтесь, пане Матвію, ми ж свої люди.

— О, прошу цим не турбуватися! Мені, щоб тільки до подушки допастись.

— Ну, то доброго вам сну! Але ждіть, я й не запитала, чи погасила вогонь в печі?...

— Вогонь в печі погашений, будьте спокійні, — сказав Матвій.

— Хай вам щось гарне присниться! — сказала Мотря, поклавши слухавку на вилка.

Переганялись дні з ночами, сплітаючи думки Мотрі з Матвієвими, в перегуках пісень, і гуркоті моторів.

Матвій повернувся на денну зміну. Користуватись Мотриним помешканням було вже ніяково. Шукав помешкання. Чергувались зміни нічні із денними, дні погідні із хмарними. Матвій знайшов собі помешкання. Тепер вони з Мотрею разом починали і кінчали працю. Матвій проводив

Мотрю додому, Мотря запрошуvalа в хату, угощувала. Так дружба з'єднала їх, і завершилась одруженням.

Поки Матвій не одружився, здавалось йому, що стояв на палубі корабля, серед розбурханих хвиль моря, а берег його кудись відчалював.

Щойно, після одруження з Мотрею, Матвій відчув твердий ґрунт під ногами. Коли повертається із своєї зміни, привітно зустрічала його дружина із сніданням. Матвій складав руки, немов до молитви, проказуючи:

— А ось де рай! А моя мама вмерла й не бачила його... Кажу — вмерла, та хіба своєю смертю вона вмерла? В голодний рік вивезли її на гробище, напівживу, накрили перстю...

— Забудь, Матвію. Мами не повернеш. Наслухалась я від батьків про цей голод.

— Так, я це, Мотре, розумію, але скажу тобі одну таємницю. Хочеш, повір, не хочеш, не вір, а я зустрічаю тут типа, що при зустрічі зі мною нападає на нього якась пчихавка, і він своє обличчя ховає в рукав. Ховає, але не сковає, пізнаю його по його носі. Це той, що знімав хрести із нашої церкви.

— Та невже! Це, мабуть, Матвію, тобі так уявляється, — сказала Мотря, а душа затривожилася. Його важке переживання, мабуть, позначилось на його психіці, — подумала.

В обміні думок молоде подружжя влаштовувало своє життя. За порадою Матвія, Мотря звільнилась із своєї праці помічниці кухарки і виїхала

кінчати свої студії. Матвій працював день і ніч. Днями біля хати, а ніччю сторожував у психіатричному заведенні. Мотря рідко навідувалась до нього. Матвій писав Мотрі листи, надсилає чеки, а оце, раптом, замовки. Не писав і не телефонував.

Мотря телефонувала багато разів, у різний час, то додому, то на працю, але даремно, Матвій не відповідався. Тоді Мотря потелефонувала на приватний телефон кухарки. Кухарка сказала, що Матвія, мабуть, переведено в інший відділ. Мотря ждала із слухавкою при вусі. На лінії сплітались гудки, гуркіт машин, спів і стогін. І якось раптом почувся її голос Матвія.

— Хто це там?

— Та це я, Мотря, не пізнаєш мене, Матвію?

— О, Мотря! Сонечко мое! Як я зтужився за тобою!

— Що з тобою, Матвію? Пишу, телефоную, а від тебе ні слуху, ні духу!

— О, щось такого! А я від учора подумки розмовляю з тобою, Мотре, а ти, мабуть, інтимно відчула, що дзвониш...

— А що сталося? Чому не писав, не телефонував такий час?...

— О, не пишу, бо нічим тебе, Мотре, потішити. Мене, коли хочеш знати, перевели, немов за кару, у відділ між божевільних. Але це, мабуть, через того типа, якого я не можу знести, ані він мене... Ти знаєш, про кого я...

— Чому ж ти мені зразу не потелефонував?

— Ти, Мотре, не уявляєш, у яких я обстави-

нах. На мене, як ніч так день, світла б'ють, воду ллють... Мене годують якимись таблетками, які мене присипляють, мені нелегко зорієнтуватись, коли тут ніч, а коли день... Тут, маю враження, що вони намоглися мене якось знечулити, притупити мої почування... Я більш усього сплю. Сняться мені літаки на переміну з пароплавами... Чуєш мене, Мотре? Мовчиш?...

— Ну, заспокійся, Матвію. Я іду до тебе.

Матвій ще тримав слухавку при вусі, багато наговорив, але Мотря вже цього не чула. Матвій опустив слухавку, розглянувся навколо й подумав, що це був тільки сон.

Десь підвечір другого дня подали Матвієві одяг, вивели його на коридор і посадили за дротяну огорожу. Мотря, поки підійти до Матвія, обійшла всіх і вся, зібрала всі інформації, й аж після цього підійшла до Матвія.

— Що з тобою, Матвію? Ходи, одягайся, підемо додому!...

Матвій одягнувся й якось несміливо, мовчки, подався за Мотрею. Вийшли на вулицю, пропустили автобус і завернули на стежки, левадою...

— Так буде краще, — сказав Матвій. — Я вже затужив за простором... сонцем...

— Що сталося, Матвію? — запитала Мотря, заглянувши йому в очі.

Матвій, підкинувши плечима, хитнув головою, повівши очима за Мотрею.

— Я ж тобі казав, я не знаю цього типа... при зустрічі з ним оживає в моїй душі голос заму-

ченої моєї матері... Він це знає... знає і миститься мені.

Мотря якось неспокійно слідкувала за Матвієвими рухами, виразом обличчя, тембром голосу... Матвій видався їй, якийсь не свій.

— Матвію, не гнівайся, що я тобі скажу. Поки підійти до тебе, я обійшла всіх, і довідалась, що цей тип, якого ти не зносиш — це не той, про кого ти думаєш... Він же неабияка шишка тут. Конфлікт між вами наступив у тому, що ти виносиш сміття на смітник, з якого вибираєш окремі кусні хліба...

Матвій зупинився на кроці, заломивши руки:

— А як інакше можна! Півсвіта голодує, а тут викидається хліб на сміття?!... Хіба ж це не гріх?... Ти не знаєш, Мотре, як у нас було... Впаде крихточка хліба на землю, то в тій же хвилині треба було її підняти й поцілувати, як дар Божий, бо топтати його — гріх... А тут цілі боханці хліба викидаються на смітник... Тож я покраював його, висушував і висилав голодуючій сестрі в Україну. Вона вдячна мені, бо це спасло її від голодової смерти, по цій останній війні. Кажу ж тобі, Мотре, в моїй душі обзывається голос замученої матері... Я, Мотре, хочу вертатись в Україну...

— Я також хочу, Матвію. Але цей поріг тут нам треба переступити. Ось, я іспити пройшла успішно, вже й обіцяли мені працю, за фахом. Тож тепер я стану працювати, а тебе пішли вчитись.

— Кажеш, Мотре, вчитись... А скільки то я

вже зазнав цих вишколів і перевишколів?! Навчала мене мати, переучувала мене школа, школила мене армія... Попав у полон і ще одне перешкодження — перешколення і покарання... А в нас же є і своя свідомість. Та корінна Божа свідомість, що прийнялась у нас через материні молитви й Шевченкові пісні. Людська душа — це не голий папір, що можна на ньому писати й стирати.

— Я тебе розумію, Матвію. Але зважмо на це, що в нас будуть і свої діти...

— А хіба ж тут діти, Мотре, народжуються нашими?

— А я ж, Матвію, тут народилась, а чим я тобі чужа, не своя? Га?

— Завдячуй батькам, Мотре! Отож своя свідомість є первинною всього.

— Я й кажу, Матвію, не треба вертатись в Україну... Де будемо ми, там буде й наша Україна.

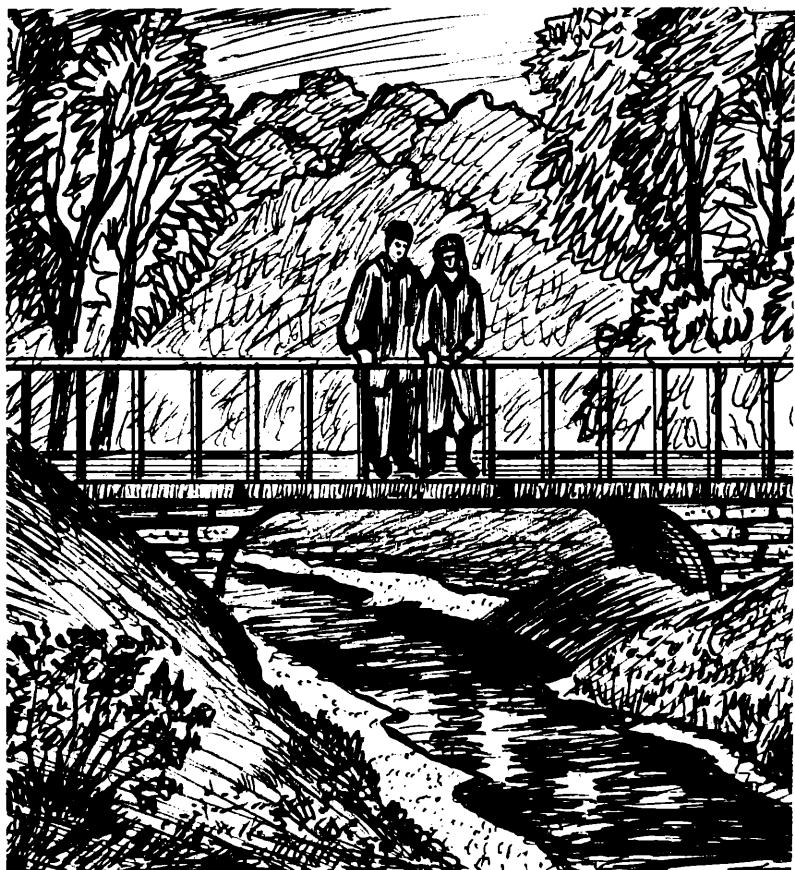
Стежки, мов стяжки на вітрі, сплітались, видовжувались.

Стояли, спершись на поруччі містка, задивляючись у щось далеке. Сонце сповзalo за обрій, леготом дихнув простір, заграли десь дзвони. З-за високих мурів виторочувався хресний похід. Ішов похід з запаленими свічками.

— Матвію, це наші! Це ж хресний похід на нашу оселю! Ми ж там ще не були! — Мотря шарпнула Матвія за руку, щоб приєднатись до цього походу. Не забудь, Матвію що ступаємо по землі скропленій потом наших батьків, - сказала Мотря.

Коли озирнулась площа своїм простором, здавалось, що це клаптик, який, одірвавшись від материка України, причалив сюди на порятунок своїх людей, щоб не дати потонути їм у чужому морі.

На цей Поміст перехопився і Матвій з Мотрею.

ПІД СТУКІТ МОЛОТКА

Батьки Семена Скрипалюка згинули в автомобільній аварії. Семен з родиною прибув на похорон. Дорога неблизька, наспів саме тоді, коли виносили труну з церкви. За труною йшло декілька незнайомих Семенові людей. До цієї процесії приєднався і Семен, із свічкою в руках. Вітер погасив запалені свічки. Семен свою захищав полою плаща. Ступав за труною, перешіптувшись сам із собою: «Це я, ваш син Семен... Чи пригадуєте мене? Це мої кроки за вашою труною... Тут ніхто мене вже не пізнає, та й я нікого не знаю. Одірвався від вас, немов той листок, що впав людям під ноги, притоптаний під чужим плотом. Проводжаю вас із важким болем у душі. Жаль мені, що відходите від нас, не бачивши моїх діток — своїх онуків. Чим їх прикріпити до свого роду?...» — Жаль стискав горло, очі замулили слези. Вітер дмухав і свічка в руках згасла.

На цвинтарі, що врізувався хрестами в небо, бушувала якась наляканна буря. Коли спустили труну в яму, з уст Семена болючим криком вирвалось якесь слово, але ніхто його вже тут не почув, залопотіла перстъ-земля об труну, немов дикий птах крильми, і крик Семенової душі застиг між гробами і хрестами.

Семен влаштував дружину з дітьми в готелі, а

сам залишився на батьківському обійсті. Хата, до часу судової розправи, була запльомбована. До Семена обізвалась із загороди коровина з телятком, мабуть, ніхто її тут не запримітив, тож Семен влаштувався тут під оборогом, залишився доглядати худобину. Почувався він тут, як у себе вдома. До чого не діtkнувся, відчував теплінь батьківських долонь. Час-до-часу заглядав Семен у вікна хатини, милуючись усмішкою батьків, що тримали його маленьким на своїх колінах.

Одного дня привезли йому сюди його діток, бо дружину завезли до лікарні родити дитинку. Того ж самого дня завізвали його на судову розправу.

Тепер він стояв спертий на одвірок суду з найменшою Катрусею на руках, з-під полів його плаща зиркало світлячками дві пари наполошених очей.

— Ходім додому! — шарпали його діти за полі.

— Підождемо, діти, бо ще не знаємо, до якого дому нас спрямують, — заспокоював дітей.

Лави суду наповнились людом. За огорожею і біля дверей стояла сторожа. Адвокати порядкували свої акти з слухавками на вухах. Суддя чомусь довго не появлявся. У вікнах суду пропливали хмари, із-за хмар визирало сонце, заля то усміхалась, то хмурилась. Жовті ліхтарі під стелею, що нагадували ряди розквітлих соняшників, усміхаючись, блідли перед сонцем. Між людьми вив'язувались розмови. Тяжко було розріznити позивачів від оскаржених. Сиділи вони поруч та й усі, зде-

більша, жалілись на одне й те саме: на занечи-щення води й повітря, на безробіття, крадіжки дітей, насильства й мордерства та ще й на наркоманію.

Сірою скатертю знімались скарги до стелі і блискучими краплинами, немов слізози, скапували на жовті ліхтарі.

Сторожа заповіла прихід судді. Всі звелись на ноги і вистояли в мовчанці, доки суддя не зайняв своє місце.

Під стукіт молотка торочились розправи. Вони, здебільша, були спадкового характеру. Так прийшла черга і на Семена. Секретар прочитав:

— Сем Скрип!

Ніхто не відзвивався. Він розглянувся по залі і відложив листок. По якомусь часі знову повернувся до цього акту. Тоді одізвався Семен:

— Я тут! — сказав, піднявши руку. — Але я тепер, уже не я... Я тепер уже не звуся...

— Підійдіть ближче! — сказав суддя.

Семен випустив діток з-під поли, а з меншою на руках підійшов до переду.

— Сядьте собі! — сказав суддя, заглянувши в акти. — Скажіть, будь ласка, чим ви мотивуєте свої претенсії до спадку бл. п. Степана Скрипалюка?

Семен зам'явся, перейняв Катрусю на ліву руку, оглянувся на людей, а тоді сказав:

— Та ж Степан Скрипалюк — це мій батько, а я його син...

Суддя ще раз заглянув в судові акти.

— Що ж це сталося з вашим прізвищем? — запитав суддя. — Батько Скрипалюк, а ви?

— Що сталося з моїм прізвищем? Собаки обгризли його... Не вкладалось воно в їхні уста... давилися ним, випльовували його з кров'ю.

Залля зареготалась.

— Говоріть до речі! — вигукнув суддя, стукнувши молотком.

— Ну, як сказати? Почнемо зразу. Малолітнім покинув я батьків, признаюся до гріха... — Катруся розплакалась, — Не плач, доню, панам я тебе не дам.

— Чому ви покинули батьків? — запитав суддя.

Семен перейняв Катрусю на праву руку, заспокоював її плач.

— Я не міг дивитися, — продовжував Семен, — боліче було мені бачити, як батько викликав вагітну матір до корчування пнів. Думав, піду, знайду десь собі працю, по своїх силах, допоможу батькам... Ага! Не легко було мені із своїм прізвищем будь-де влаштуватись на праці... Скільки не підписав заяв, усі були відкинені. То тут, то там ставав я на поденну роботу, прибавлюючи собі років. Тут по-різному мене звали. Звали, як лише хотіли... а мені що, малолітньому? Як звали, так звали, аби роботу дали. Ходив з опухлими руками, мов не своїми...

— Я носив це прізвище, як віл хомут... нагрізло воно мені не шию, а душу. Батькові про це не писав. Батько не зناє, що я вже не Скрипалюк...

Справою Семена перейнялась заля. Справа ця стала справою всіх. Змагалось право із законом. У вікнах переганялось сонце з хмарами...

Суддя, перешепнувшись з адвокатами, заповів, перерву. Адвокати з суддею метнулися за рожеві котари. Тепер земляки напались на Семена і скубли його, немов мокру курку.

— Та ти, хло, добре підхлібився цим англікам, що приняли тебе за свого. Кажеш, обгризли твоє ім'я... Попробували б мое — зуби поломили б.

— Батьківське ім'я, голубчику, треба берегти, бо це ж корінь твій! У тебе ось діти, куди ти їх пришишеш... Залишиш їх сиротами під чужими плотами? Проплачуть тебе!

— Ану, «Отченаш», уміють?

— Сила наша, синашу, в нас самих, та й у землі, на якій працюємо...

— Батька твого знаємо, він на дурничку не летів. Земля даром йому не прийшла, він трудом її здобув... промостиив тобі дорогу в люди, то й не збивайся з пуття! — говорили немов не до Семена.

Семен обклався дітьми, захищався ними, немов від грізного буревію.

— Не таке то просте наше ім'я, щоб могли його чужинці розкусити...

— Ім'я наше — дороже нам. На ньому кров, мозолі і піт наших дідів...

Словами земляків докорами вгризались в душу Семена. Семен пітнів. Діти трималися його за руки, вони бачили, як батько обливався потом,

трясся, немов у пропасниці. Діти розплакались. Хитались світла, а сонце дзвоном било у вікна. Ржавим вістрям ножа врізувався в Семенове серце гріх. Семен пригортав діток до грудей. Здавалося йому, що розступається під ним земля і він тоне з дітьми в безодню-пропасть.

— Я одірвався від свого роду, одірвався!... Кричіть! Кричіть! Бийте мене, хай відпокутую я свій гріх! — вирвалось з грудей Семена. А суддя не появлявся. Діти розплакались. Семена вивели приголомшеного...

Тільки другого дня, коли Семен сидів з дітьми на порозі батьківської хати з думкою: «переступлять поріг хіба по моєму трупі»... заточився на обійстя автомобіль, а з нього вийшов сторож у судовій уніформі, вручаючи Семенові ключі від хати, сказав:

— Підпишіть мені цей папірець... приймайте ключі, любіть цю землю, як любив ваш батько, та й шануйте його ім'я.

БЕЗДОМНА

У світанкових тінях над морем, наткнулись риболовці на мертву жінку. Лежала на піску закутана з головою у сіру плахту. Припливи бистрих хвиль полоскали її босі ноги. Один з риболовців підійшов, штовхнув ногою — не ворушилася. А другий, зачепившись вудкою за плахту, підійшов ближче, відкрив обличчя і викрикнув:

— Ой, а це ж не та, що кожного ранку тут тих галасливих, як тут кажуть, мевів, годувала?

— Збіглись риболовці, схилились над мертвою жінкою.

— Вона, та ж сама. Гей вуйно, на гачок ви нам піймались, усміхнітесь!

— Ой, та вона не дихає — холодна, мов жаба.

— Та це ж та сама, що ген, під крислатою пальмою, вічно над своїми листами сиділа. Гарні пісні наспівувала, ведучи за собою мале хлоп'я...

— Вона нетутешня була. Коли хочете знати, послухайте! Приїхала з України, а тут зустрів її син з хлопчиною, і влаштував десь на якійсь квартирі, бо дружина в нього чужинка й ніяк не дозволяла йому стягати маму з України. А він маму стягнув, десь її тут влаштував і залишив з нею свого синка. Срок візити її закінчився, продовжити не хотіли... Вона покинула квартиру, доживала тут без адреси — бездомною.

Риболови ще вистояли якусь мить у молитовній позі, а тоді поспішили повідомити сторожу про мертву жінку.

Тепер білими полотнами обтулили її ці галасливі птахи. Обтанцювуючи її, галасували пронизливими голосами, немов намагались збудити мертву зі сну.

Прогуділа рятівнича сторожа і забрала трупа. Залишилось на пісках її лігво, встелене списаними листами. Вітер метав листками по пісках, заганяв їх у кущі.

Десь під захід сонця з'явився тут її син Прокіп. Він босий, без накриття, ганявся за листами, напошоненими вітрами. Ніхто не знав, яку процедуру він пройшов, поки мама в домовині опинилася на його вантажному авті.

Смерком рушив у дорогу. Дорога не так то й далека, але переткана багатьма мостами й далась відчути тепер при зударі тепла з холодом. Десь з-за лісу вихопився повновидий місяць, котився з-за хмари в хмару, вантажне авто метало ним, немов м'ячем. У погоні нічних вітрів гуділи стовпи і дроти.

За плечима Прокопа стукотіла домовина, вчувся йому голос мами: «Хто його збегне, чи мертві не підслухають нас. Може, це мама стукає

ногою об віко домовини, щоб порозмовляти з нею».

— Чи чуєте ви мене, мамо? Я з вами ще не наговорився. Мій Андрійко повернувся додому, та й тужить за вами. Він переспівує ваші чудові пісні: обидвое з мамою співають, бо мамі дуже вони подобались. Жінка не хотіла вас, тепер вигнала мене з дому, сказала: «Їдь, але без мами не повертайся... Я хочу, щоб мама твоя ще з нами пожила. Андрійко каже, що вона чудова й чарівна. Їй нічого вертатись туди, звідки приїхала». А що ж я їй скажу? Замість мами привезу домовину... Ваші, мамо, пісні прилипли їй до душі. Вона піяністка.

Вантажне авто якось урочисто гуділо, домовина вихитувалась, дорога сичала, метала світлами, стовпами. Прокопові постійно вчувався голос мами.

«Чи пам'ятаєш, синку, як в голодний рік, я з тобою маленьким, у темну ніч перебрела річку Збруч, щоб тільки врятуватись нам від голодової смерті? Га?»

«Пам'ятаю, мамо, частенько згадую. Я тоді був такий, як тепер мій Андрійко. Ніч темна, а ми босі, опухлі... Ви обіруч тримали мене маленького на своїй голові, бо вода в Збручі була вам по шию. Перебрели Збруч, а там наші люди, пригостили нас, немов рідних. Далекий світ, багато літ, а це не забувається».

Прокіп збився з дороги. Об'їжджав круті яри, навколо ятріли далекі ліхтарі, мотор форкотів, колеса не обертались. Тут наздігнала Прокопа поліція. Виявилось, що Прокіп незаконно взяв домо-

вину з небіжкою мамою на своє вантажне авто, щоб привезти її додому. Виринули питання, де належить поховати маму: вислати трупа в Україну, забрати додому, чи поховати на Флориді. Вона ж громадянка ССР. — Так, але вона моя мама — відстоював своє право Прокіп. Поховав маму на Флориді. Десь третього дня повернувся додому. Дружина з синком, що так нетерпляче очікували бабуні, вибігли назустріч, але бабуні не було.

Привітали батька, питались, де залишилась бабуня. Прокіп тільки сказав:

— Бабусі нема. Бабуня переключилася в іншу сферу життя.

Для Андрійка поняття це не було зрозуміле. Він подумав, що бабуся повернулася в Україну. Увійшов у свою кімнату, впав на подушку й розплакався.

Батько з матір'ю заспокоювали його:

— Дивись, скільки бабуся передала тобі казо-чок, пісень... Оформимо у книжечку і будеш мати гарну пам'ятку. Вона завжди буде живою з тобою... Йди до фортепіано, я хочу послухати, як ти співаєш її пісні, — сказав батько.

Андрійко витер очі, взяв маму за руку. Мама сіла за фортепіян, поклала пальці на клявіші, і наступила хвилина мовчання. А після цього мама піднесла очі на портрет бабусі, торкнулась пальцями клявішів. Андрійко вступив в акорд і вітальня пройнялась бабусиною піснею. Вона тепер, немов жива, витала між ними.

НАЙПЕРША ЛЮБОВ

Ми були вже подружені, у нас були вже свої діти учнями, а він, наш учитель, Софрон Якович, і досі ходив із своєю доволі вже витертою скрипкою повз наші вікна, немов совість наша. То тут, то там зупинявся, стукав у двері, напрошувався із своєю грою.

— Дозвольте, що заграю вам такої, як гадаю.

— Ні, ні, дякуємо: ми знаємо, якої ви граєте. Не цікаво нам, а діти наші сплять, то ще й побудите їх.

За кожним кроком Софрон відчував, що життя відштовхувало його у якийсь глухий заулок. «Заскорі це життя міняється, за ним і не поспієш... Народжуються нові люди, з новими поглядами на світ і життя: минуле — минулим».

Софрон зупинявся де-не-де на перехрестях вулиць, виймав свою скрипку з футляра і, відвернений лицем від прохожих, перегравав свої улюблени старі народні пісні. Він і незчувся, як хтось шарпнув його за плече.

— Софроне Яковичу, ви не бачите, що люди вкидають вам гроші у футляр? Вступіться геть звідси! Не обдирайте нам — своїм учням лице.

Софрон урвав на якийсь ноті свою гру, схопив футляр і зник за рогом вулиці.

Коли він підходив до хатини, в якій жив, біля

причілка стояла з торбою на плечах, немов прошачка, якась жінка.

— Кого виглядаєте, вуйно? За чим шукаєте?

— Або що? Це, може, ваша хата?

— Моя, не моя, але живу я в ній.

— А я дивлюсь на неї, немов на сироту нещасну. Стоїть пусткою обдерта, загублена та й згорблена, немов я сама. То й думаю, що вона нічия, а таки моя... Маю невеличку пенсію по своєму небіжчикові, то могла б трохи і чиншу платити... Дозвольте, що познайомимось: я Марина Сімейна.

— А я Софрон Небесний. Хатина, як бачите, самітня, стара, похила між гробами, обійшли її хрестами. Як не боїтесь, будь ласка, заходьте, — сказав Софрон.

— А чого ж мені боятись? Від смерти не втешемо, хоч де... Наше вже таке, коли б уже лише близче до цвинтаря, — сказала.

— О, так не кажіть! — посміхнувся Софрон.

Увійшли в хату. Жінка розглянулась і сказала:

— Хатина мені підійшла б, але де тоді вам подітись?

— Мною не турбуйтесь: я перелетний птах; сьогодні тут, а завтра, куди очі поведуть. То таке, коли хотите знати: я оголосився в пресі, пошукую праці домашнього вчителя. Думаю, що й недовго доведеться ждати.

— Ну, то поможи вам, Боже! — сказала Марина.

Обговорили. Погодились. Софрон повиносив свої речі до клуні, а Марина позаносила в хату свої достатки: подушку, верету, мітлу, образ, дзеркало...

Було погідне літо. Софрон полюбляв перено-човувати подальше від цієї хати, десь над озером, або в парку, на лавочці. Отак метляючи думками в небесному просторі, між зорями. Рідко коли в негоду він навідувався до своєї клуні. Потихеньку закрадався, а вранці непомітно зникав.

Але у слід за погідною осінню прийшла строга зима. Одної ночі Марина почула за стіною в клуні чийсь стогін і настирливий кашель. Посвітила, заглянула у віконце клуні.

— Це ви там, Софроне? — запитала.

— А хто ж би, як не я? — хриплівим голосом озвався Софрон.

— А що вас за біда загнала в цю клуню? Як ви тут опинились? Заходьте в хату, а то замерзнете до ранку...

Посвітила, підклала дрівець у грубку... Хатина пройнялась світлом і теплом — звеселіла. Софрон сидьма біля грубки просидів до світанку. Прокинувся, попробував двері, але, заметені снігом, вони не відчинялися.

— Куди ж ви, Софроне, в таку заметіль? Сідайте, зігрівайтесь. Запаримо чайку, поспідаемо, а там у мене десь і знайдуться таблетки на ваш кашель. Вам нікуди спішитись... Перебудьте тут лиху годину, поки сніговія не вспокоїться.

Софрон з приємністю прийняв це запрошення, бо й нікуди було йому тепер подітись.

Сніговія не вгавала, шмагала білим рукавом у маленьке віконце, наводячи в них спогади про минуле. Софрон пригравав на скрипці, Марина сідала поруч нього й підспівувала. При чому вона виявила неабиякий голос.

— А що це за красуня у вас під образом? Мабуть, була у вас така дочка? — якось раз запитав Софрон.

— Ні, це я колись така була...

— Ого-го! А де ж я тоді був? — запитав Софрон. — Це ви, мабуть, та жінка, про яку я ціле життя мріяв, прямував до неї, але якось ми в житті розминулися. Стежки наші схрещувались... Життя вело нас якимись крутими стежками. Так ми і постарілись. А тепер звело воно нас, щоб нагадати нам загублене наше минуле, а ми зійшлися і не пізнаємо вже одне одного...

Марина тільки стенула плечима.

Так у вузьких стінах засніженої хатини немов хтось навмисне підпер ці двері, засипавши їх снігом, щоб дати нагоду їм наблизитись. Він учитель, вона ворожка чи акушерка — два окремі світи, єднала їх тепер заметіль, наближала скрипка. Софрон грав, Марина підспівувала. Сніговія огортала їх разом із цією хатиною у якусь казкову, немов фамілійну співдружність. Вони порадились піти до священика, щоб якось оформити тут своє незаконне життя.

Священик посадив їх напроти себе, впелившись у них своїм пронизливим поглядом. Він ніяк не міг зрозуміти, про що цим людям ішлося.

Вони поглипали одне на одного, але на жодне слово не могли спромогтись.

— Чого ви соромитесть, мов діти? Говоріть відверто! — сказав священик.

— Ми чужі одне одному, — сказав Софрон і вмовк.

— Ми тим хіба близькі, що нікого в світі близчих не маємо, — додала Марина.

— У чому ж я можу вам допомогти? — запитав священик.

— Не знати, з чого почати... — сказала Марина. — Może ви, Софроне...

— Ні, говоріть ви, Марино, — сказав Софрон.

— А де живете? — запитав священик.

— Ми не живемо, тільки ось так, — якось збентежено промовив Софрон.

— То скажіть, будь ласка, що тут вас обидвох в'яже? — запитав священик.

— Біда! — вирвалось з уст у Софрана.

— Любов! — в той же самий час проказала Марина.

Священик затримав здивований свій погляд на Марині. А Марина, засоромившись, немов на спростування, сказала:

— Християнська любов... Ніяка інша, тільки християнська! — Та й стала пояснювати: — То таке, отченьку, говоритимем відверто. У Софрана хата, а в мене невеличка пенсія, по небіжчикові-чоловікові. А оця сніговія загнала нас з вулиці та під цю стріху. Хоч ми вже старі, та ніякovo воно якось так... поправді сказавши, ми хотіли б жити

як брат із сестрою, а не як чоловік із жінкою... Бо коли б узяти шлюб, то тоді втрачу пенсію по чоловікові... А з чого тоді нам жити? Що скажете? Як нам бути?

— Ну, що ж вам порадити, люди добрі? Шлюб не з біди береться, а з любови. А як досі ви там жили: як чоловік із жінкою?

— Та ні, Боже борони! Тільки по-людськи! — сказали обидвое водночас.

— Ви могли б так жити, але через стіну, — порадив священик.

— Так, але стіни тут нема, — з жалем сказала Марина.

— Тоді лишається вам, людоньки, одна можливість: купіть собі провізоричну стіну. Рухому стіну. Тепер такі стіни продаються по магазинах. А що інше я можу вам порадити? Такі стіни в усіх потребах легко розсуванняться і засуваються. Тоді живіть, як жили й досі. То й пенсії не втратите...

Обличчя в Марини і Софрана прояснилися.

Софрон з Мариною подякували священикові за пораду і вийшли вдоволені.

— Ану, підождіть! Може у вас і немає грошей на таку стіну? — вибігши за поріг, гукнув їм у слід священик.

Софрон з Мариною обмінялись поглядами.

— Ні, ні, отче, гроші знайдуться. Дуже дякуємо вам! — сказали водночас.

— Ви, Софроне, ідіть до хати, а я поверну тут до магазину й куплю ширму, бо це у наших об-

ставинах, єдиний наш рятунок, як сказав священик.

Надворі фурганило, бісилось, знімало снігові вітрила на дахи, засипало вулиці, білимі фартухами шмагало у вікна. Вулицями пішли снігові плуги. Софрон, вступаючись перед сніговими плугами, застряг у рові. Випорпатись на берег не було в нього сили. Тоді перед ним зупинився якийсь автомобіль. З автомобіля вискочив стрункий молодик, простяг Софонові обидві руки і допоміг йому вибрести із снігу. Відхилив дверцята автомобіля і запросив сідати.

— Що вас за біда носить у таку негоду? — запитав молодик.

— Та виходив із хати, то ще так не фурганило, — відповів Софрон.

— А я намотався в пошуках за вами цими вуличками. У вас, Софоне Яковичу, якось ані свого телефону, ані номера дому, якось живете, немов не на цьому світі...

— А хто ви такий, що шукаєте за мною?

— Так ось, як воно? Я ж ваш учень! Я так був уївся у ваші печінки, що думав, до самої смерті не забудете. А воно як... Таж я той, що найгірший був у вашій класі...

Софрон прокинувся, немов із твердого сну, допитливим поглядом впелився в це обличчя з короткою підтятою борідкою.

— Та чи не Онуферко? — вигукнув немов з просоння.

— Він же, а хто ж би. Хіба другий був такий шибеник у вас, як я?

— А щоб тобі добро було! — обняв його побатьківському. — Що ж ти, хлопче, робиш?

— Я студіював право, а тепер працюю в уряді.

— То це право тебе так виправило?

— Не право, а ваша, Софроне Яковичу, скрипка. Скажіть, будь ласка, чи є ще у вас та скрипка?

— А чом би не було? Є!

— Я хотів би, щоб послухали її і мої синки... Їх двоє в мене — близнюки. То ж як лише вичитав я в часописі, що пошукуєте праці домашнього вчителя, так і зразу кинувся шукати вас.

— Тут зупинімся, я тут живу, — сказав Софон.

— Ну й бачите! Хто ж би то подумав, що наш учитель, який вивів у люди цілу плеяду молодого покоління, опинився на старість тут у цій трупарні. Софроне Яковичу! Беріть свою скрипку і гайда в дорогу! На вечерю будемо вдома.

— Жартуєш, Несторе.

— Без жартів, Софроне Яковичу! Не надумуйтесь! У мене житимете по-людському. Синкам по 5 років. Ми з дружиною обидвоє працюємо. Повертаємось із праці і ви тоді вільні. Матимете окрему кімнату і повне забезпечення. Житимете в нас так довго, доки захочете. Ми забезпечимо вашу старість.

— Це так, немов сон, Несторе. Я цього тільки й ждав. А тепер....

— Що тепер? Нічого тепер. Беріть скрипку, сідайте в авто й гайда в дорогу!

Довго не надумуючись, Софрон вискочив з автомобіля.

— Підожди, Несторе!

Вбіг у хату. У хатині гуляв вітер. Біля грубки ані трісочки. «Останній гріш Марина видасть на стіну. Чек прийде їй аж на другий тиждень», — подумав Софрон. Зняв скрипку з полиці. Згадав, що у футляр колись прохожі, коли він грав, вкидали гроші. Висипав ці гроші на столик, випорожнив кишені і лишив записочку:

«Іду, Марино, до своїх діток. Почувайтесь тут, як дома!»

Вихопився з хати. Небо прояснилось, буря ущухла, усміхнулось Софронові сонце...

«Так, це вона — моя найперша любов, яку я за працю з дітьми проміняв», — подумав Софрон.

ПІД ЧОРНОЮ СВАСТИКОЮ

У бистрінь річки впали перші проблиски сонця. Прояснені верхи пройнялися звучанням трембіт. Яснів світ. Полонини й царини зідхнули холодом жалоби. Зійшла з верхів Штефаниха — несла передачу синові Юрі. Уже другий день безнастанно трембітають на верхах... Уночі хтось стукав у вікно і стукіт цей захитав тривожними снами. Чи не Юра це приходив?...

З бесагами через плечі ішла пішки до Коломиї. Ішла берегом річки Пістиньки за течією води. Русло розводнювало кольор сонця. В душі Штефанихи струміли дивні почування. Вона чула стукіт у вікно, їй снився Юрі... Оглянулась на верхи, вони ясніли немов вівтарі.

«Гори наші, гори! Гори — повні горя! А де ж ви, хлопці Довбушівці? Гнали ви з гір ляха — проженіть і німця!...»

Ішла, несла в торбі хліб, а в душі — камінь. Десь під придорожнім хрестом відпочивала, а за нею назирці сонце.

«Яке б тут на землі лихо не коїлось, сонце не зупиниться... не схібне із своєї дороги, не завернеться. Сонце — єдина правда на землі...» — думала Штефаниха. Але тут під мурами сонце крадьки, краєчком дахів, краяло темні панорами, назирці за Штефанихою. Вона мармуровими схід-

цями, придержуючись поруччя, все вище, з поверх-
ха на поверх виходила. Глибокі коридори, рядом
двері і чорні номери.

«Боже, під котрим людину знайти? Людину,
що мала б Бога в душі, любила б правду».

Шукала найбільшого числа, стояла під жовти-
ми дверима, наслухувала кроків.

— Чого ж ви, матінко, вистоюєте тут? Дарма
нам пороги оббиваєте. Вішаєтесь на холодні од-
вірки...

— Говориш, синку по-нашому, може в тебе
душа... вислухай мене стару! Здалека я, другу
добу пішки йду, від півночі тут на плитках жду...
Сина моого Юрі, Юрі моого з нашої церкви в Кос-
мачі взяли, і тут у підвал, у темні стіни заперли,
тут, де злодіїв запирають... Га? Що ти на це ска-
жеш?

— Хіба лише винних у нас замикають?

— Отож я й хотіла знати, сину, в чому він за-
винив? Я ж мати його. В мене він людяний був,
школи кінчив, тут його свідоцтво, — розмотувала
хустину. — А тут посвідка від нашого Отця, а тут
підписи громади, а тут ще й письмо від директора
школи, завжди говорив — "Юра-талант".

— Усе це правда, матінко, але скільки разів
уже вам говорили, що його тут нема, а ви все ще
вовтузитесь, за клямку держитесь, та й не за ту,
що треба... — говорив сторож із стиркою в руках.

— Нема його, то скажіть, де він? Йому тут пе-
редачу принесла: паляницю, свіжу сорочку та й
свічку, щоб не втемнів у темниці вашій...

— Ідіть, кажу, довідаєтесь у місті. Там уже плякати порозвішувані... Вчора вранці їх дванацятьох забрали звідси, а сьогодні заповнили іншими... І то кожного дня: одних відвозять, нових привозять...

— А чи не бачив ти, синку, мого Юру? Він такий чорнявий, високий, із синіми очима...

Сторож прилип із стиркою до стіни, ніби пісню проспівав:

— Ой забрали, забрали! Забрали вони і чорнявих і білявих, високих і низьких, молодших і

старших... У вас один і ви плачете, а тут сотки й тисячі пропадають...

— Але ж мій не винен, за що його?...

А сторож продовжував свою пісню:

— За наші гори, родючі лани і море... трембітання на верхах, за мову лісів, дзюрчання потічків... Ось я тут служу, стираю бруд із стін, а злочинів не зітру, не зітрутъ їх і віки.

Нічого вона з цього не розібрала, але задрижали в неї руки й свідоцтва розсипались по бетонній долівці. Сторож зігнувся, позирав білі листки і склав їх у книжечку:

— Ходіть за мною, я вам покажу, як звідси вийти... а то заблудите й біди собі напитаете...

Вистоювала на розі високої будівлі, що над нею лопотів тепер прапор, вимахуючи чорною свастикою. Фуркав на вітрі, грізно лопотів, немов хижак крилом, що принизується піймати з землі свою здобич. А вулицею метав вітер зірваним плякатом. Вона бігла за ним, хотіла піймати, але, що нагнеться, то вітер ухопить з-перед неї і понесе далі. Еге, коли ж бо цими плякатами укращене все місто. А люди попід паркані так і липнуть. Якась тривога повикривлювала їм обличчя, насупила очі у білий день — немов серед ночі. Щось, проймаючи, стискало їхні серця, додому розганяло. Ладнались на вози і громіли на всі дороги.

— Минулого вівтірка одних, а це вже других дванадцять найкращих...

Підняла з землі плякат, червоним друком як

кров — дванадцять імен. Деякі бачили, це було біля десятої години ранку на ринку. Руки в них були пов'язані колючим дротом. Після прочитання акта посыпалась на них серія. У вигуках з багатьох грудей пролунало слово «Україна»... Тут тепер осталась тільки брунатна калюжа крові. Мати впала на коліна й руки замочила в крові.

— Покажіть мені його! Він вбитий і тепер уже вільно буде до нього говорити, пригорнути його до серця, забрати його собі додому та й у смертну дорогу вирядити, як Бог приказав...

Підвечір стояла на роздоріжжі за містом. Немов статуя страдниці матері — стояла, — хрестом у сумерках білілась. Зупиняла прохожих:

— Покажіть мені дорогу додому!

За слізами не бачила дороги, блуд її брався. Рясне роздоріжжя, не знала на яку їй ступити. Люди боялись її. Страшна була. Обминали, втікали. Одні зупинились, взяли її на віз.

— Ми не з вашого села, але знаємо вас, — сказали. — Знали і вашого сина. Хто його не знав? Як це сталося? Скажіть.

— Різьбар був. «Мамо, — казав, — долітцем на ясеновім дереві різьбите му нашу долю. Обкладу її дорогоцінними камінцями, може попаде в найвищі палати й розкаже там про нас...» З мозоля його вчила, бо спокою мені не давали люди, казали — талант. Тепер той талант у землю закопають. Що ж скажете ви, людоњки добрі?

Жінки, заціпивши в устах біль, лише похитували головами. А один із молодиків, що поганяв

коні, сказав:

— Так, це був талант, а найбільший талант тим, що віддав життя за батьківщину.

— А минулої ночі стукнула до вікна його душа. Я так і відчула, що вона вже вільна...

Поволеньки, людоњки, їдьте, не підганяйте коней, там дома мене жде тяжка пустка. — Оглянулась за містом. — Чи знатиму хоч, де його могила?

— Їх повезли у Шепарівський ліс, у спільну могилу. Ніхто її не заховає. Прийде час, що могила розступиться, і вони оживуть, піснею підуть у народ.

— Направте ж мені, людоњки, хлопців, хай видам їм його одежду. Залишу собі лише його скрипку. Відкритою держатиму на сволоку, торкнеться муха крильцем струни, у самітній хаті почую голос його. Самітньою доживатиму віку. Колись застануть мене сусіди в хаті вже неживу. Та я ще за життя при свідках відкажу хату й городець на Україну. Віддала я їй мужа, задля неї втратила сина, віддам ще й працю моого мозоля. Що ж більше можу зробити для неї?

Їхали довго дорогою, об'їжджали, щоб дати їй виговоритись на тих луках і горбах, де бачила Юрі у своїх снах.

Дім ваш — це Україна, а її народ — це ваша сім'я.

Переймали люди за возом, їduчи дорогою між високими верхами.

....ЛАДО, ВСІМ НА СВІТІ РАДО!

Сьогодні Свирид повертається із праці в якомусь особливому настрої. Вже біля порогу хати затягнув пісню:

Ладо, Ладо, Ладо!
Всім на світі радо!...

Вручаючи дружині букет розквітлих рож, привітав її із днем народження.

— Хтось тебе, Свириде, мабуть, покропив свяченою водою, що в такому настрої повертається із праці, — сказала Лада.

— Маю для тебе, Ладо, дуже приємну новину!

— А яку саме? Кажи, бо я нетерпеливлюсь...

— Стривай, дозволь роздягнутися... Сядь тут біля мене!... Скажу, тільки спокійно, не хвилюйся! Батько твій повертається із заслання...

— Бог би з тебе говорив, Свириде, жартуєш хіба!

— Без жартів, Ладо. Батько засуджений був на сім років, п'ять відбув, а два йому зняли...

В очах Лади заскакали слізки радості:

— На сам Свят-вечір повертається батько із заслання! — защебетала Лада й обцілувала Свирида.

— Тільки спокійно, Ладо! Без розголосу! Може, навіть, і Левкові не зразу про це... Хлопець

похвалиться в школі, двері в нас не зачиняти-
муться від зацікавлених, а батькові потрібен спо-
кій... Для того краще буде, коли батька влаштує-
мо на горищі. Там для нього буде спокійніше. А
люди не стануть вимучувати з нього правду, а за
правду...

Кинулися наводити порядки.

Коли Левко повернувся зі школи, батьки
зразу поінформували його, що на горище прихо-
дить квартирант, тож ліжко Левка перенесли в
бічну кімнату. Левко сприйняв це зовсім спокій-
но. Він тільки сказав:

— Там на поличці залишилася моя непрочи-
тана книжечка.

Мати зразу й подала йому цю книжечку.

Тієї самої ночі, як Левко вже був у своєму
ліжку, блимнуло у вікнах світло, заскрипіли двері
й східцями на поверх прошелестіли чиєсь кроки.
Вранці Левкові вчуvalося у стінах його кімнати
чиєсь життя. Тяжко було йому уявити цього квар-
тиранта.

— Мамо, хто ця людина, що замешкала в
нас? — запитав якось Левко.

— Буде нагода, познайомишся з ним. А поки-
що турбувати його не треба.

Левко згадував дідуся, що брав його на руки
й підносив до самої стеліни, наспівуючи пісні. Те-
пер він уже листувався з дідусем та уявляв його
живого, поглипуючи на портрет дідуся на стіні.

Свирид був у відрядженні на своїй роботі. Ла-
да задумала влаштувати традиційну Святу вече-

рю. Подзвонила Свиридові. Свирид незвичайно зрадів: це ж після п'ятьох років приємно було б спільно, родинно, засісти за Святвечірній стіл. Обіцяв доложити всіх старань, щоб подолати всі труднощі цього простору й повернутись на Святу вечерю, щоб родинно провести цей Свят-вечір. Ніде так не єднається сім'я в почуваннях до Бога, краси й правди, як за Свят-вечірнім столом. А Левко?... А батько?... А Лада?... А моя праця?... Таке то в нас у кожного своє. А як звести це в одно? — думав Свирид.

Лада приготовляла вечерю, а Левко стояв на причілку хати, виглядаючи появі першої зіроньки. По небі скуювдженими гривами блукали якісь наполошенні хмари. Із-за сивоти хмар у синьому плесі неба озирнулася зіронька. Левко піdstупив під вікно. Хата пройнялася ясністю стін. Мати подавала на стіл вечерю. За столом сидів, немов з хреста знятий, посивілий дідок.

— А це хто? Я ввесь час стояв біля порога й не бачив, щоб хтось заходив у хату.

Левко й призабув за квартиранта. Він лише згадав слова матері: «Заблукана людина у Свят-вечір у хату — це Божий післанець». Над цим післанцем звисав портрет дідуся — подібне обличчя.... «Це ж, може, й мій дідусь... У Свят-вечір бувають чуда!...» — не задумуючись, Левко вбіг у хату.

— Христос родився! — привітався, обкинувши поглядом хатніх.

— Славімо його! — водночас впало з уст матері й дідуся.

— А оце, батьку, наш Левко! Привітайся, Левку, із своїм дідусем! — сказала Лада.

Левко підійшов до стола, мати засвітила свічку, погасила електрику й на протилежній стіні захитались тіні Левка в обнятті з дідусем.

— Це ти, Левку, вже тут біля мене!... Це немов чудовий сон, бо там, у такий час, я тільки схиляв чоло на загратоване вікно, вислуховуючи твоїх колядок...

— А хіба вони долинали до вас, аж туди, дідусю?

— А як ти думав, Левку? Немає такої далечини, щоб одірвала людську душу від рідної землі! Є й люди затупіліх душ — люди, що крім шлункових потреб, нічого іншого не знають... Світ для них за глухою стіною. Не так воно в нас.

— Ми з Левком молили Бога, щоб допоміг вам, тату, повернутися, — сказала Лада. — Добре, що скоротили вам ваш засуд і звільнили вас...

— Ой, звільнили, звільнили! Звільнили із моїх сил, моїх стремлінь і замислів. Засудили на 7 років, а впорались за п'ять — доконали свого. Висотали з мене все до нитки, тепер я їм уже не страшний... Ну, і кажеться — звільнили.

— Не турбуйтесь, батьку, на своїй землі, між рідними, відживете, — сказала Лада. — Віра в Бога сильніша за все... — додала.

На табуретці прокинувся телефон. Коло телефону Свирид. Лада оповіла, що влаштувала Святу вечерю:

— Левко з дідом уже біля столу... приїжджай, чим скоріш!

— Лечу на крилах до вас, коли б тільки не...
— щось обірвало їм розмову.

За Свят-вечірнім столом попливла розмова. Очікували Свирида.

По якомусь часі знову телефон:

— Ладо, я в дорозі до вас. Не знаю, як довго це візьме, бо автобус я втратив. Найняв таксі, оповів візникові, що жде мене Свята вечеря, а він підвіз мене під якийсь мур, вийшов кудись і не повертається. А я так нетерпеливлюся!...

Лада переказала це батькові, а батько, хитнувши головою, сказав:

— Жаль, що ви й досі ще не знаєте, хто тут ці візники...

Ждали. Свічка горіла, вгиналася, схлипувала, хлипнула і згасла. А Свирид так і не повернувся.

Лада сиділа біля телефону, батько скилив голову на схрещені руки. Левко влип у вікно. Небо зоріло — цвіло.

ГІСТЬ ІЗ СТАРОГО КРАЮ

Десь під захід сонця біля Антонових воріт зупинилася якась заблукана людина. Зразу по одежі пізнати було, що нетутешня. Сонце капелюхом скилилося на очі, захід багрянів.

— Гей, а вийди-но, Максиме, хтось там спертий на наші ворітця й заглядає на нашу обору! — закликала дружина Параня.

Максим виглянув з вікна й, крізь відчинене вікно, вигукнув:

— За ким, пане, глядите? Кого шукаєте?

— Шукаю своїх, а ви, скажіть, будь ласка, чи тут живе Андрій Смілий? — запитав, знявши капелюха з голови.

— Жив, а тепер уже не живе... А що вам треба було від нього?

— Що треба мені від нього? Та це ж мій рідний брат.

— А ви хто? Ви, може, з України вуйко Петро?!

— Аякже. Рік тому брат Андрій вислав мені афідавіт, а ви й не знаєте?...

— Та чом би не знали?!

— Параню, де ти? Дивись, гість з України, наш вуйко Петро!... Боже ти мій, а ми так ждали, виглядали, а батько сердега не дожив. До самої смерті згадував... Три дні тому, як ми батька похоронили...

— Параню, гей, діти, де ви? Ходіть сюди, зустрічайте гостя з України! Вуйко Петро приїхав!...

— Максим перейняв валізку з руки. Гість вийняв хустину, витер слози.

— Оце так, як ждав я цього побачення... Близько п'ятдесяти років не бачилися... Господи ласкавий! Залишилось мені, хіба тільки помолитися на гробі небіжчика...

— Обійстя зароїлось хлопцями й дівчатами, розквітлою гіллячкою роду Смілих.

— То це аж тепер вуйко прибились до нас? А дідо так ждали, часто згадували, — сказав найстарший Максимів син, внук небіжчика.

Під розлогим горіхом розклали стіл, засіли родиною. Помолившись за душу покійного, приготувались.

— Ну, то розкажуйте, вуйку, як там наша Україна? — почав Максим.

Гість повів очима по своїх натруджених руках, ніби вони самі за себе мали сказати. Окинувши поглядом зацікавлені обличчя, здвигнув плечима:

— Та як?... От так, аби не гірше, бо всяке ми вже бачили.

— Говоріть, вуйку, сміливо, вам нічого боятися, підслухових апаратів у нас немає, — сказав Петрів найстарший син — студент. — Чого це ви старі та всі такі якісь перелякані! Приїжджаєте із того старого краю, як самі не свої.

— Якщо ви, молоді, даймо на то, переживете все те, що ми пережили із своїм краєм, то й ви замовкнете.

— О-о-о! Це хіба колись так було, а тепер світ поступає...

— Ти, синку, бачу, вдався в діда свого — це він був такий бунтівник, непосидюча душа... Хотів всюди бути, все знати — неба досягнути...

— А ви ж, вуйку, пам'ятаєте нашого діда?

— Та як не пам'ятати, він лише на три не цілих роки був старший від мене. Що ж сказати? Непосидіща душа, забіяка був він хоч куди... Пригадую собі, як нині: кинув школу і погнався обороняти Львів. А повернувшись вночі, прошитий кулями — дірявий, мов решето... Переходивався на стрижку. А як вилизався із ран, не дали йому спокою, переслідували... Не минули його ні Бригідки, ні пацифікація, ні Береза Картузька. Аж якось чкурнув у цю Канаду і пропав, мов камінь у воду. Думали — пропав. Але переказували нам, що тут, у Канаді, він першу скрипку грав: освіту оформив та й суддею став. Та й як це так? Там «бандит», а тут суддя. Тяжко було в це повірити. А яке ж то гарне, бачу, наслідство має!

— Кажете, вуйку, що це край бунтарів, а тут, власне, треба було таких, що не терплять зла, а шукають правди і справедливості... Тут багато таких, то й не диво, що збудували собі тут таке вільне життя...

— А яка там у вас сім'я, вуйку? Ніколи ви й листа нам не написали.

Гість поглядав на дітей, на їхніх батьків, прислушався до їхніх голосів, дзвінких сміхів і мов той соняшник на вітрі, лише похитував головою.

— А яку ви, вуйку, школу закінчили?

— Ніяку. Польща нам не давала школи, а потім став пастушити...

— А ваша родина?

— А ваші сини, дочки?

— В мене залишилася тільки одна дочка. Працює дояркою в колгоспі. А три сини не повернулися з війни.

Стали випитувати вуйка про одне й друге, а він тільки плечима здвигав. «Залишіть мене в спокою, я нічого вам не скажу».

— А чого ж ви, вуйку, такі обережні? Чого такі перелякані?... Вам нічого боятися... Ніхто нас тут не підслушовує... Тут всім нічого боятися!... Будьте сміливі!... Можете тут говорити все, що хочете. Запевняємо вас, що вам тут і волос з голови не спаде. Тут ми всі свої. Ну, повірте, що в нас підслушовуючих апаратів немає...

— Ви говоріть собі, а мене не спровокуєте. Я знаю, хто я і де я... Ви мене не переконаєте, я знаю, що стіни вуха мають.

Звівся вуйко на ноги, просився на могилу брата.

— Це зовсім недалеко, пройдемось пішки, — сказав Максим.

Всі зібралися і разом з вуйком подались на цвинтар. Зупинились біля свіжої у квітах могили. Схилили голови в молитвах. Вітер хитав квіттям. Після молитви гість з України приляг на могилу і ледве чутно прошепотів:

— Це я, Андрію, твій брат Петро. Що це ти

так поспішив, що й не почекав на мій приїзд?
Обізвись, брате! Ти покинув нас там, у закривав-
леній одній сорочці вийшов у світ... Там ти, як
злочинець, а тут, як суддя! Що переказати ска-
жеш Україні? Га? Ти, як суддя на суді Господньо-
му, не забудь там і за нас. Коли б був хоч захопив
грудочку рідної землі на твою могилу...

Він пошолопався в кишені, добув засохлу
чорну, мов земля, крихту хліба, що виніс з дому, і
поклав на свіжу перстъ, замість грудки рідної зем-
лі, та й замовк. А вітер перешіптував сказане з
відчуттям болю душі молитовні слова: «Зглянься,
Боже, на нас, навчи нас, Боже, нових молитов, бо
ці вже чи не перестарілі, що не доходять до Тебе,
Боже!»

ЗМІСТ

Відвідини дочки	5
Між двома горбами.....	13
Його причали	17
Її сини.....	25
Її сім'я	34
У пошуках стежок.....	42
Під стукіт молотка	52
Бездомна.....	58
Найперша любов	62
Під чорною свастикою	71
...Ладо, всім на світі радо!	77
Гість із Старого Краю.....	82

ДРУКОВАНІ ТВОРИ ЦЬОГО Ж АВТОРА

НА ПЕРЕХРЕСНИХ ШЛЯХАХ (збірка оповідань), 1954 рік.

КЛАДКА (дитячі новелі), 1957 рік.

ЗНАЙОМІ ОБЛИЧЧЯ (збірка оповідань), 1961 рік.

ДРУЗІ МОЇХ ДНІВ (збірка новель), 1967 рік.

ДАЛЕКІ ОБРІЇ (збірка оповідань), 1968 рік.

ПОКОЛІННЯ ЗІЙДУТЬСЯ (повість з еміграційного життя),
1974 рік.

ЗАМРЯЧЕНІ РАНКИ (оповідання, новелі, нариси), 1978 рік.

ДО РІДНИХ ПРИЧАЛІВ (репортажі з обстеження шкіл в
Канаді), 1979 рік. (відзначена на конкурсі ім. І. Франка)

ПОКОЛІННЯ ЗІЙДУТЬСЯ (в перекладі на англійську
мову), 1985 рік.

У ДОРОЗІ ЖИТТЯ (повість з життя еміграційної молоді
відзначена на конкурсі ОПЛДМ), 1986 рік.

РОЗКВІТЛІ СУЗІР'Я (повість), 1987 рік.

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

ЛАСТИВКА (читанка для 2-ої кляси)

РОМАШКА (читанка для 3-ої кляси)

СОНЯШНИК (читанка для 4-ої кляси)

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ (для молодших і старших класів)

КНЯЖА СЛАВА (за А. Лотоцьким, скорочена історія княжої доби у формі оповідань)